

ארחות המוסר

ספר מוסר
"ארחות צדיקים"
עם הוספות
ביאורים ועיונים

חלק י'

ספר לימוד יומי בתכנית חלוקה חדשית

חשון - תשע"ד

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד. 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219 נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים
בחוכרות יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי
ו/או לשימוש מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:
אפקטיב

054-8485060 / 03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת ח"

"ארחות המוסר"

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ראש המכון:
הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:
הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:
הרב אשר לייבי
הרב יחיאל חסידה
הרב דוד יגאלי
הרב ישראל מאיר וולך

יוצא לאור לזכוי הרבים

לעלוי נשמת

הרבנית הצדקנית אמן של ישראל

מופלאה ומופלגת במדות טובות ובמאור פנים לכל אדם

מיוחדת ויחידה בדורנו ביראת שמים ומעשים טובים

לכלל ולפרט

מרת בת שבע אסתר קניבסקי ע"ה

בת מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל

אשת חבר לרבינו מורה דרכנו

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר

שהשיבה נשמתה לבוראה ביום השבת קדש

חול המועד סוכות י"ז תשרי תשע"ב

עליה אנו קוראים את המקראות

עוז וחדר לבושה ותשחק ליום אחרון

רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה

אוי מי יתן לנו תמורתה

זכותה תגן עלינו

תנצב"ה

חוברת זו מוקדשת להצלחתם ולעילוי נשמתם

מר **אברהם** בן ר' בנימין בייניש הכהן
וזוגתו **חיה רחל שינדל**
בת הרה"ג ר' יצחק צבי **טראוב** שיחיו

לעילוי נשמת

אביו ר' **בנימין בייניש** בן ר' אברהם הכהן ז"ל
חמיו הרה"ג ר' **יצחק צבי גרינברג** זצ"ל
וחמותו מרת **שרה בילא** ע"ה בת ר' אברהם הכהן ז"ל

ולזכות

אימו מרת **שינדל** תחי' בת ר' יוסף הכהן ז"ל

יתברכו משמים בכל מילי דמיטב

זכות הלימוד בספר זה יעמוד להם שיצליחו בכל אשר
יפנו לטובה ולברכה

ושיזכו לרוות נחת מצאצאיהם שיחיו

חוברת זו מוקדשת לזכר

ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' **שמואל** בן ר' צבי **קניבסקי** ז"ל

נפטר י"א תשרי תשל"ח

יצחק בן גבריאל ויפה **ארבוב** ז"ל

נפטר כ"ח אדר תשכ"ט

ת.ג.צ.ב.ה

הונצחו על ידי

מר אלון ארבוב שיחי'
להצלחתו

תוכן הענינים

10.....פתח דבר

13.....שער הנדיבות

39.....שער הציקנות

47.....שער הזכירה

73.....פעילות הארגון

על כל פסיעה ופסיעה

למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור (משלי ב' פסוק כ')

יתברך הבורא, וישתבח היוצר, יתפאר העליון, ויתרומם המתנשא לכל לראש, שזיכנו בחסדיו המרובים, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להכנס בפתח שער הקודש, השער אשר דרכו ניתן למצוא את הדרך המובילה מעלה מעלה, לשלמות המידות וידיעת התורה, עליה אמר החכם מכל אדם: "למען תלך בדרך טובים, וארחות צדיקים תשמור".

על פי עצתו והוראתו של רבינו הגדול מורה דרכנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, זכינו בחסדי השי"ת להחזיר את לימוד מוסרי ה' בתוך שיעורי לימוד התורה הקדושה, ובתום שנה לתחילת פעילותינו, סיימנו בחסדי ה' יתברך לבאר ולחלק לסדר לימוד יומי את ספרו הנפלא של רבנו שליט"א, "ארחות יוסר".

כמעשינו בראשונה, ממשיכים אנו בחוברת העשירית, לבאר ולחלק לסדר יומי את הספר הקדוש "ארחות צדיקים", מיסודות ספרי המוסר בעם ישראל. הספר נכתב כפי המקובל אצלנו, בערך לפני כשבע מאות שנה, על ידי אחד מענקי הרוח בדור הראשונים כמלאכים, אשר לגודל ענותנותו לא חתם את שמו על הספר, אמנם כל מעיין בספר יגלה את פלאו, אשר כל דבריו וסגנונו מתאימים לדורנו, ממש כאילו נכתבו בימינו והוא פלא גדול.

והנה גודל חשיבות והכרחיות תיקון המידות, כבר ביאר מרן החזון איש בהרחבה בספרו "אמונה ובטחון" (פרק ד'), וכה כותב בין דבריו: כי תיקון המידות הן יסוד המוסד למצוות החוקיים ולמצוות המשפטיים

גם יחד, ומבאר שם בלשונו הזהב: אל יחשוב האדם, כי תיקון המידות מתייחס רק למצוות שבין אדם לחבירו, ואילו במצוות שבין אדם למקום, להם צריך רק יראת שמים, אין הדבר כן, כי זה האדם אשר מדותיו כברייתן, ולא הותקנו על פי המוסר והדעה, הרי הוא מסור ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו, ולא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה, הוא רק מפני שאינם נפגשים בהתנגדות מצד אחד ממדותיו המגונות, אך ברגע שיתנגשו במידותיו הרעות, לא תעמוד יראתו בפניהם, ומעשים בכל יום וכו' עיי"ש בדבריו המתוקים.

וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (בירושלמי שבת פ"א ה"ג): מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסולייתה, שנאמר "ראשית חכמה יראת ה'", ונאמר "עקב ענוה יראת ה'", למדנו, כי סדר הדברים הוא: תיקון המידות, יראת שמים, ותלמוד תורה.

עינינו נשואות למרומים בתפילה ובתחינה, שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד, שנזכה לכוון לאמת, לבאר ולהעיר עינים בדרך הנכונה, ויהיו שפתינו והגיון לבנו נכונות ומישרות, להרבות כבוד שמים, להגדיל תורה ולהאדירה. זכות רבנו המחבר זצוק"ל, וברכותיו של מרן שליט"א, יעמדו לנו למצוא חן בעיני אלקים ואדם, ונזכה להפיץ ולהצית את נר האמת והצדק, להרבות האור בקדושה ובטהרת הלב בין כל עמו ישראל באהבה, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, בביאת המשיח ובבניית בית הבחירה, במהרה בימינו אמן.

בברכת התורה
מערכת ארחות המוסר

סדר הלימוד היומי בשיעורים

יום א' ב' חשון - יום ה' ו' חשון.....(פרשת לך-לך)	שבוע א'
יום א' ט' חשון - יום ג' י"ג חשון.....(פרשת וירא)	שבוע ב'
יום א' ט"ז חשון - יום ג' כ' חשון.....(פרשת חיי-שרה)	שבוע ג'
יום א' כ"ג חשון - יום ה' כ"ז חשון.....(פרשת תולדות)	שבוע ד'

עיונים

ארחות

שער הנדיבות

צדיקים

שְׁעַר הַשְּׂכָנָה-עֶשֶׂר

שְׁעַר הַנְּדִיבוּת

**הַנְּדִיבוּת הִיא הַמִּדָּה אֲשֶׁר יָגִיעַ
בְּהָאָדָם לְמַעֲלֹת
גְּדוּלוֹת. וּכְשֶׁהַנְּדִיבוּת ³עַל דֶּרֶךְ
טוֹבָה ^(א)אֵין הִיא מְשַׁבַּחַת מְאֹד, וְכֵן
יָגִיעַ אֶל מַעֲלֹת רַבּוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה**

א. אז היא משוכחת.
דברים מאלפים בעיני
נדיבות כתב השל"ה
(בפרשת בראשית): "כל
אדם ילמד מקונו להיות
נדיב לב להיטיב לזולתו
מצד נדבת לבו, לא על
מנת לקבל גמול. כי זה
אינו נקרא 'נדיב' רק
'סוחר', כי חושב 'אני
לדודי ודודי לי'. וילמד
מהקב"ה אשר ברא
העולם מצד נדבתו

הטובה להיטיב לזולתו דהיינו להנבירים, ואין צורך להקב"ה בעולם, רק בראו
בנדבתו הטובה, רצה להמציא מציאות שיקבלו טובה ממנו".
"ובאמת המתבונן יראה" - כותב החפץ חיים (בספרו אהבת חסד) - "שמדת
החסד פרוסה על כל עניני הטובה שבעולם. וכל איש ואיש יוכל לקיים מדת
החסד בעניניו, ולפעמים גם בדברים נקלים וקלים, עד שכמעט זה נהנה וזה
אינו חסר, ובני אדם מזלזלים בהם בעונותינו הרבים".

"ועל כן" - ממשיך החפץ חיים - "העצה היעוצה לזה, שיתבונן תמיד בכתובים
ובמאמרי חז"ל המספרים לנו בגודל שבח המדה הקדושה הזו. ויתברר
ויתאמת אצלו, שזה הוא רצון השם יתברך שנרגיל עצמנו להתנהג ברחמים
ובחסד עם זולתינו. וכדכתיב (דברים י"ב) "וללכת בכל דרכיו" ופירושו בספר,
אלו הן דרכי השי"ת שנאמר (שמות לד) "ה' א-ל רחום וחנון".

ועוד כתב שם: "כל הבקשות שאדם מתפלל להקב"ה שייטיב ויתחסד עמו, אם
אינו הולך בעצמו בדרכי החסד - קשה מאד שתתקבל תפילתו. ובפרט
כשאדם מתפלל על פרנסה, שהיא תלויה רק בחסדו של הקב"ה, כמו שכתוב

ביאורים

1. הנדיבות. היא נתינה והענקת לזולת מרצונו הטוב. 2. למעלות גדולות. כפי
שיבאר להלן. 3. על דרך טובה. כשנהגים בה במתינות מבלי לגיע אל גבול
הפורנות (תמ"ה). וכן כשנותן לאנשים הנכונים, ובזמן ובמקום הראויים.

לתועלת הלומדים:

חבורות "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים
על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות.
(חבורות "ארחות המוסר" נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי
ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם).
החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות.
תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה.
כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

ארחות שער הנדיבות צדיקים עיונים

וּבְעוֹלָם הָבָא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: ⁴"מִתֵּן אָדָם יִרְחִיב לוֹ, ⁵וְלִפְנֵי גְדוֹלִים יִנְחֲנוּ" (משלי יח, טז), כִּי בַעֲבוּר ⁶מִתְנֻתָּיו יֵאָהֲבוּהוּ מַלְכִּים וְשָׂרִים וְכָל אָדָם. וְאִין דָּבָר בְּעוֹלָם הַמְּכִיָּא אֵת הָאָדָם לִידֵי ⁷אֲהֲבַת הָעוֹלָם כְּמוֹ הַנְּדִיבוֹת, וְגַם בְּעוֹלָם הָבָא יֵגִיעַ לוֹ ⁸גְּמוּל טוֹב עֲבוּר מִתְנֻתָּו.

וְיֵשׁ שְׁלֹשָׁה מִיני נְדִיבוֹת: הָאֶחָד, ⁹נְדִיבוֹת בְּמֻמּוֹן. הַשֵּׁנִי, ¹⁰נְדִיבוֹת בְּגוֹף. הַשְּׁלִישִׁי, ¹¹נְדִיבוֹת בְּחֻמְקָהּ.

ביאורים

4. מתן אדם וגו'. במדרש (ויק"ר פ"ה ד) כתב שפסוק זה בנותני צדקה מדבר, שמרחיב לו חלקו לעתיד לבוא, וגם בחייו "לפני גדולים ינחנו", ואומרים עליו שהוא חשוב (רש"י). 5. ולפני גדולים ינחנו. הרי שגם בעוה"ז הוא זוכה למדרגה גבוהה על ידי התחברו עם המלכים בגלל נדיבותו. 6. מתנותיו. נתינותיו. 7. אהבת העולם. אהבת הבריות - שהבריות יאהבוהו בעבור נתינתו שנתן להם. [וכן הוא יאהבם, עפ"י מה שהאריך לבאר ב'מכתב מאליהו' שנתניה יוצרת אהבה של הנותן למקבל]. 8. גמול טוב עבור מתנתו. בעוה"ב ישיג אדם את נעימות הנצח שלה ראוי הוא בשל הצדקות שעשה בחייו. 9. נדיבות בממון. משתמש בממונו לעשיית חסד ולנתינת צדקה לעניים או לתרומה עבור מטרות חשובות. 10. נדיבות בגוף. טורח בגופו להיטיב לבריות. 11. נדיבות בחכמה. להעניק מחכמת תורתו לאחרים, ללמדם ולהמשיך לבם לשמים. כמו כן לייעץ לאחרים עצות טובות ומועילות בכל תחומי החיים. והמעלה היותר גדולה בזה היא המקריב מעצמו וממונו כדי להחכים אחרים, כמו רבי פרידא (עירובין נד:) שהיה לו תלמיד קשה הבנה ולימדו ארבע מאות פעם עד שהבין, ופעם קרה שעדיין לא הצליח להבין, חזר

ארחות שער הנדיבות צדיקים עיונים

ב. ואלו השלשה היו באברהם אבינו. ומצינו שאברהם אבינו נקרא "נדיב" כפי שדורשת הגמרא (סוכה מט:): פירוש הכתוב "מה יפו פעמיו בנעלים בת נדיב" (שה"ש ז, ב). "כמה נאים (צעדי) רגליהן של ישראל בשעה שעולים לרגל [נעלים]" נדרש מלשון

"עליית רגלים" (רש"י). באותה שעה מכונה כנסת ישראל בשם "בת נדיב" שפירושו: [בתו של אברהם אבינו שנקרא "נדיב" [על שם ש"נדבו לבו" להכיר את בוראו]].

המהרש"א ביאר מדוע מתוארים כלל ישראל בשבח "בת נדיב" כשעולים לרגל לירושלים? כדי להדגיש יחוסינו לאברהם אבינו שהיה הראשון שגילה נדיבות לב לעלות למקום המקדש להקריב קרבן כאשר הלך לעקוד את בנו יצחק והקריב עולה תחתיו. וברוח נדיבה זו עולים ישראל לרגל בעקבותיו, להקריב קרבנות בהר המוריה.

ביאורים

שוב ללמדו ארבע מאות פעם. 12. ויטע אשל. בפירוש המלה "אשל" נחלקו רב ושמואל, אחד אמר נטיעה ממש - שנטע פרדס המצמיח פירות להביא מהם לאורחים בסעודה. ואחד אמר שהקים פונדק לאכסניא, כלומר, מקום מיוחד להכנסת אורחים, ובו הכניס כל מיני פירות (ומהו "ויטע"? - מצינו לשון נטיעה באוהלים, כמו שנאמר (דניאל יא, מה) ויטע אהלי אפדנו (יקים אהלי ארמונו). (רש"י). במדרש תהלים (לז) עה"פ "ויטע אשל" כתב: "אשל" ראשי-תיבות: אכילה, שתיה, לויה. 13. שהציל לוט וכו'. כאשר היה לוט בן אחיו שבוי בידי ארבעת המלכים (לאחר מלחמתם עם חמשת המלכים), נלחם בהם אברהם וסיכן את עצמו כדי להציל את לוט ורכושו. 14. כי לימד לכל העם הדרך הישר עד שנתגירו. "והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל

ארחות שער הנריכות צדיקים עיונים

¹⁵ **אֲשֶׁר עָשָׂו בְּחֶרֶן** (שם יב, ה). **זֹאת הַמִּדָּה הִיא מְשַׁבַּח מְאֹד, מִפְּנֵי שֶׁבָּה הָאָדָם מִתַּפְכַּד, בְּדִכְתִּיב:** ¹⁶ **רִבִּים יִחְלוּ פָנֵי נָדִיב** (משלי יט, ו), ⁽²⁾ **וְדִבְרָיו נִשְׁמָעִים כִּשְׂהוּא מוֹכִיחַ כְּנִי הָאָדָם לְשׁוֹב לְעִבּוּדַת הַפּוֹרָא יִתְבָּרַךְ. אִם הוּא צָרִיךְ לְעֻזָּרָה - חֶבֶל יַעֲזֹרֵהוּ, וְחֶבֶל בְּשָׁלוֹם עִמּוֹ.**

וְדַע, שֶׁהַמִּתְנָה בְּמָקוֹם שֶׁהִיא

(סוטה י).

ג. ודבריו נשמעים. "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה'". אמר ריש לקיש: אל תיקרי "ויקרא" אליה "ויקריא" [לימוד לבריות לקרוא בשם ה']. מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפני כל עובר ושב. כיצד? לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו, אמר להם: וכי משלי אכלתם? משל אל-הי עולם אכלתם! הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם.

מזה נלמד גם בזמנינו: מי שרוצה שיתקבלו דבריו להמון העם, לקרבים ולעוררם לעבודת ה' - צריך להתחזק מאד להיטיב עם הבריות ולגמול עמהם חסד. 'וחומת הדת' להפפץ חיים בהקדמה).

ביאורים

העולם ולהודיעם שיש אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד. והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא, שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם. וכיון שהיו העם מתקבצין לו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד לפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת, עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות, והם אנשי בית אברהם. ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו...". (רמב"ם הלכות עכו"ם פ"א ה"ג). ¹⁵ **אֲשֶׁר עָשָׂו בְּחֶרֶן**. 'עשיית הנפשות' האמורה כאן, משמעותה שהכניסן תחת כנפי השכינה להאמין בה' וללכת בדרכיו. אברהם היה מגייר את האנשים ושרה היתה מגיירת את הנשים, ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאו (רש"י בראשית יב, ה). ¹⁶ **רִבִּים יִחְלוּ פָנֵי נָדִיב**. אנשים רבים

ארחות שער הנריכות צדיקים עיונים

ד. מתעשר. במדרש משלי (יא, כב): אמר רבי אבהו, אם ראית אדם מפזר מעותיו לצדקה הוי יודע שהוא מוסיף, שנאמר "יש מפזר ונוסף עוד". "וחושך מיושר אך למחסור" ארשב"ג א"ר יוחנן, אם ראית אדם שמונע עצמו מן הצדקה הוי יודע שהוא מתחסר, שנאמר "וחושך מיושר אך למחסור". ובמסכת כתובות (סו): אמרו: "מלח ממון חסר". מפרש רש"י: "הרוצה למלוח ממון, כלומר, לגרום לו

שיתקיים, יחסרנו לצדקה תמיד, וחסרוננו זהו קיומו". וז"ל הרמב"ם (מתנות עניים פ"ה ה"ב): "לעולם אין אדם מעני מן הצדקה. ואין

ביאורים

מקבילים את פני הנדבן להשיג נדבת לבו. ¹⁷ **מִטְמוֹן סָפּוֹן שְׂאִינָה נֹאכֶרֶת בְּאַרְיִיכוֹת הַיָּמִים**. שבנוסף לקרן הקיימת לעולם הבא, טמון ושמור לו הרווחים ("פירות" שכר מצות הצדקה) בעולם הזה, בבוא הזמן - אף לאחר זמן רב - כשיצטרך לצדקה ורחמים. (ראה ב"ב יא. וברש"י שם) גבי מעשה במונבז המלך ובנימין הצדיק). ¹⁸ **שֶׁלַח לַחֲמֶךְ עַל פְּנֵי הַיָּמִים**. ולא תחשוב שהמים יוליכו אותו למרחוק למקום שלא תמצא אותו, כי ברבות הימים תמצאנו. והוא ענין משל לומר תן מלחמך אף למי שתחשוב עליו שלא תראנו עוד לקבל ממנו הגמול, כי אחר ימים רבים תקבל ממנו תשלום גמול (מצודת דוד). ¹⁹ **שְׁזֹרַע חֶסֶד** [בכתי" הגירסא: צדקה]. העושה צדקה נקרא 'זורע' שנאמר (הושע י, יב) 'זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד' (ע"ז ה:). ²⁰ **קוֹצֵר תְּבוּאָתוֹ**.

ארחות שער הנריכות צדיקים עיונים

רְאוּיָה, כְּגוֹן צִדְקָה לְעֵנִיִּים יִרְאִי שָׁמַיִם, אוֹתָהּ הַמִּתְנָה הִיא ¹⁷ מִטְמוֹן סָפּוֹן שְׂאִינָה נֹאכֶרֶת בְּאַרְיִיכוֹת הַיָּמִים, אֵךְ הִיא עוֹמֶדֶת כָּל הַיָּמִים. וְזוֹ הִיא כּוֹנֵנֶת שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שְׁאָמַר: ¹⁸ "שֶׁלַח לַחֲמֶךְ עַל פְּנֵי הַיָּמִים, כִּי כָרֵב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ" (קהלת יא, א). וּפְשָׁט הַפָּסוּק דִּבֶּר עַל הַנְּדִיבוֹת, כִּי מִי ¹⁹ שְׁזֹרַע חֶסֶד ²⁰ קוֹצֵר תְּבוּאָתוֹ. וּמִי יֵשֵׁב בּוֹ הַמִּדָּה הַזֹּאת הוּא ^(ה) מִתְעַשֵּׂר, כְּמוֹ שְׁנֵאָמַר:

שיתקיים, יחסרנו לצדקה תמיד, וחסרוננו זהו קיומו".

וזהו הרמב"ם (מתנות עניים פ"ה ה"ב): "לעולם אין אדם מעני מן הצדקה. ואין

ארחות שער הנדיבות צדיקים עיונים

"יֵשׁ מִפֹּזַר וְנוֹסֵף עוֹד" (משלי יא, כד). עוֹד כְּתִיב: "נֹתֵן לָרֵשׁ אֵין מַחְסוֹר" (שם כח, כז). וְאָמַר דָּוִד עַל הָאֲנָשִׁים הַנְּדִיבִים: "פֹּזַר נָתַן לְאֲבִיּוֹנִים, צִדְקָתוֹ עֲמֶדֶת לְעַד" (תוס' לו עושר וכבוד).

דבר רע ולא הזיק נגלל בשביל הצדקה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום.
וכתב הסור: "אל יעלה בלבך עצה לומר איך אחסר ממנו ליתנו לעניים, כי יש לך לדעת שאין הממון שלו אלא פקדון לעשות בו רצון המפקיד וזה רצונו שיחלק לעניים ממנו, וזהו החלק הטובה שיהיה לו ממנו, כדכתיב 'והלך לפניך צדק'." ועוד כי הדבר בדוק ומנוסה כי בשביל הצדקה שנותן לא יחסר לו אלא אדרבה תוסיף לו עושר וכבוד".

ואמרו במדרש (שהש"ר פו): "הפתח שאינו פתוח לצדקה, פתוח לרופא". ובירושלמי (פיאה פ"א ה"א): "אמר רבי אבא, אם נתת מכיסך צדקה, הקב"ה משמרך מן הפיסין ומן הזימות, ומן הגלגולת ומן הארנוניות" (מיני מיסים).
ה. פוזר נתן לאביונים, צדקתו עומדת לעד. מה הפירוש של "פוזר נתן לאביונים"? ביארו המפרשים: יש אנשים שהם פזרנים, ויש בזה מעלה וגם חסרון. המעלה היא, שאפשר לקבל מהם הרבה כסף, לפי שהם פזרנים מטבעם, הכסף נושר להם מידיהם, וזה גם חסרון, כי לא הם הנותנים, שהרי הכסף נופל מידיהם מאליו. ויש גם מי שיודע להעריך את ערכו של הכסף, וגם בזה יש מעלה וחסרון. המעלה היא, שכאשר הוא נותן, הוא הנותן, כי הוא יודע מה זה כסף והוא בכל זאת נותן, והחסרון הוא, שהוא לא נותן כל כך הרבה. אבל "פוזר נתן לאביונים" כורך את שתי המעלות גם יחד, הוא "פוזר", נותן כמו פזרן, אבל הוא גם "נותן", כי הוא יודע ערכו של הכסף, ולכן "צדקתו עומדת לעד".

ביאורים

כלומר, קוצר ואוסף פירות שכרו הטוב. 21. יש מִפֹּזַר וְנוֹסֵף עוֹד. זה שנותן מהונו לעניים מתברך ומתרבה ממנו. 22. נֹתֵן לָרֵשׁ אֵין מַחְסוֹר. הנותן צדקה לעני לא יחסר עשרו בעבור פיזור הצדקה. 23. פֹּזַר נָתַן וגו'. פוזר ממנו ונותן המתנות לזה ולזה ולכל האביונים שיהיו לפניו כפי כחו שיוכל לסבול [אבל אין הכוונה שמפזר במתנות גדולות עד אשר ישאר הוא עני, כי אין זה מדרך

עיונים ארחות שער הנדיבות צדיקים עיונים

ו. הלואה היא אצל הבורא. ביאר המהר"ל: הקב"ה ברא עניים בעולם (שהרי על כל אדם נגזר לפני לידתו אם יהיה עני או עשיר - ראה גדה טז:), ועליו לדאוג לפרנסתם. על כן, מי שהוא "חונן דל" במתן צדקה, נחשב ל"מלוה ה'", לפי שהוא פורע את חובו של ה' לעני. משום כך

(תהילים קיב, ט). **וְהִמְדָּה הַחֲשׂוּבָה הַזֹּאת²⁴ הִלָּוָה הָאֵל הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: "מְלוֹה ה' חֲנוּן דָּל" (משלי יט, יז). וְאָמַר הַחֶכֶם: "עֲשֵׂה חֶסֶד עִם מִי שֶׁרָאִי לוֹ, וְיָמִי שֶׁאֵינִי רָאִי לוֹ - תִּהְיֶה אֵתָהּ רָאִי לַעֲשׂוֹתוֹ. וְאָמַר: מִי שֶׁיִּתֵּן מִתְּנָה גְדוֹלָה לְמִי שֶׁשִּׁוְּאֵל²⁵ מְשׁוּעֵבֵד", כביכול, הקב"ה לנותן הצדקה, להחזיר לו מה שהוציא כשפרע את חובו.**

ביאורים

הצדיק. (רד"ק)), יהיה שכר צדקתו שמור לנצח. 24. והמדה החשובה הזאת, כלומר נתינת צדקה לעניים. 25. הלואה היא אצל הבורא. כביכול מלוה לקדוש ברוך הוא וכאילו ה' משועבד לו כלוה. 26. מְלוֹה ה' חֲנוּן דָּל. כל מי שחונן דלים, נעשה מלוה לקדוש ברוך הוא. 27. עֲשֵׂה חֶסֶד וכו'. בכת"י הגירסא: "עשה חסד עם מי שראוי לו ועם מי שאינו ראוי לו; מי שראוי לו - יהיה החסד במקומו (הנכון), ועם מי שאינו ראוי לו תהיה אתה ראוי לעשותו, כי הבורא צוה לעשות הטוב והחסד". 28. עִם מִי שֶׁרָאִי לוֹ. לעשות עמו חסד שהוא אוהבך (אור הפנינים). 29. וְיָמִי שֶׁאֵינִי רָאִי לוֹ. שאתה שונא, בכל ענין אתה צריך לעשות חסד עם השני (שם). 30. תִּהְיֶה אֵתָהּ רָאִי לַעֲשׂוֹתוֹ. שעליך הדבר לעשות חסד עם כל אחד. והטעם: כי הבורא צוה לעשות חסד וטובה עם כל אחד אפילו עם שונאך, כי כן הוא מדתו של הקב"ה לגמול חסד לרעים ולטובים ואינו מקפיד וזהו גדולתו (שם). "דוד היה מתהלל במדתו (-עשיית חסד) זאת הטובה, שאפילו לשונאיו היה משתדל להיטיב, וזהו מה שנאמר (תהלים לה, ג): "ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי וגו', ואומר (שם ז, ה): "אם גמלתי שולמי רע" וגו'. (מס"י פיי"ט). 31. שִׁוְּאֵל הַמֵּתָנָה. שמבקש

ארחות שער הנדיבות צדיקים עיונים

המתנה, הוא ³²חצי נדיב; אבל הנדיב השלם הוא אשר נתן הנדיר מעט או רב קדם שישאלו ממנו. ועוד אמרו החכמים זכרונם לברכה: ⁽¹⁾33 מדת הנדיבות תלוי בהרגל, כי אינו נקרא נדיב עד שיהא רגיל בכל עת ובכל שעה להתנדב כפי יכולתו, כי אדם שנותן למי שראוי לתן אלף זהובים בפעם אחת, ^(ח) אינו נדיב כמי שנותן אלף זהובים בכל פעמים, כל זהוב וזהוב במקום הראוי, כי אותו שנותן אלף זהובים בפעם אחת להלוות לו הסך המרובה, יועיל לו בהלוואתו שלא יתמוטט לגמרי - אפשר שהוא קודם, דבזה מקיים ג"כ מה שאמרו הכתוב (ויקרא כה, לה): "וכי ימוך אחריך ומטה ידו עמך והחזקת בו וגו'", ובדידהו ליכא רק מצות עשה דהלוואה, ועיין".

ביאורים

ז. מדת הנדיבות תלוי בהרגל. "אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי" (תהלים כג, ו). טעם לביטוי "ירדפוני" - כל כך ארגיל את עצמי לעשות טוב וחסד, טוב לנפשי וחסד עם אחרים, ללמדם ולהורותם בעבודת ה', עד שיהיה לי חוק, ואילו רציתי להניח הטוב רגע אחד - הוא היה רודף אחרי!... (אבן עזרא, שם).

ח. אינו נדיב כמי שנותן אלף זהובים באלף פעמים. באהבת חסד (ח"א פ"א סי' י"ד) מבאר שהכל לפי הענין ולפי הצורך. וז"ל: ואם האחד שרוצה

להלוות לו הסך המרובה, יועיל לו בהלוואתו שלא יתמוטט לגמרי - אפשר שהוא קודם, דבזה מקיים ג"כ מה שאמרו הכתוב (ויקרא כה, לה): "וכי ימוך אחריך ומטה ידו עמך והחזקת בו וגו'", ובדידהו ליכא רק מצות עשה דהלוואה, ועיין".

ממנו מתנה. 32. חצי נדיב. ואע"פ שנתן לו מתנה גדולה, מ"מ הוא נחשב רק לחצי נדיב, כי מאחר שלא הזדרז לתת לעני קודם שיבקש הרי בכך הביא את העני למצב שהיה צריך להשפיל עצמו ולבקש. (עלי אורח). 33. מדת הנדיבות תלוי בהרגל. כי הנדיבות אינה עצם הבחינה אלא ההרגל לתת. אדם שאינו מתנדב תמיד, יכול להקרא 'נותן' אבל לא 'נדיב'.

ארחות שער הנדיבות צדיקים עיונים

ט. הכל לפי רוב המעשה. ביאור הדבר עפי" מש"כ החינוך (מצוה טז) "כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם... כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות... כי מתוך הפעולות הטובות אנו נפעלים להיות טובים וזוכים לחיי עד...". לכן אם אדם יתן אלף פעמים - אף סכומים קטנים - הרי ברובי פעולות אלו הוא משריש בתוכו את מדת הנדיבות. משא"כ כשנותן פעם אחת אף אם נותן סכום גדול -

מ"מ מכך עדיין לא הושרש בו מדת הנדיבות, ואמנם 'נותן' יקרא אבל לא 'נדיב'.

ביאורים

³⁴נתעוררה דעתו להתנדב ואחר-כך פסקה ממנו. וגם לענין השכר אינו דומה שכרו של מי שפודה שבו אחר היושב במשכרו על דבר חוב ³⁵במאה דינרים, שהוא די מחסורו, כמו שפדה עשרה שבויים, או השלים חסרון עשרה עניים, כל אחד בעשרה דינרים. ועל זה אמרו חכמים: ⁽²⁾36 הכל לפי רב המעשה (אבות פ"ג מט"ו) ולא אמרו: לפי גדל המעשה.

כל המעלים עיניו מן הצדקה, מ"מ מכך עדיין לא הושרש בו מדת הנדיבות, ואמנם 'נותן' יקרא אבל לא 'נדיב'.

34. נתעוררה דעתו. בכת"י מוסיף: התעוררות גדולה. 35. במאה דינרים. בכת"י מוסיף: או עשה צדקה לעני במאה דינרים. 36. הכל לפי רוב המעשה. כלומר, רבוי הפעמים עדיף על גודל המעשים. משום שכאשר יעשה האדם את המצוה פעמים רבות, יקנה קנין בנפשו של אותה מעלה, מה שאין כן אם יעשה את המצוה פעם אחת לא יקנה קנין בנפשו את אותה המעלה. ולכן אם יתן האדם אלף זוז לאלף עניים יקנה בנפשו את מעלת הנדיבות, אבל אם יתן את כל האלף זוז לאדם אחד לא יקנה כל כך בנפשו מעלה זו (רמב"ם בפירוש

ארחות שער הנריכות צדיקים עיונים

³⁷בָּאֵלֹ עוֹבֵד עֲבֹדָה זָרָה (כתובות סח, א) ³⁸וְנִקְרָא בְּלִיעֵל, רָשָׁע, אֲכָזְרִי וְחוּטֵא. בְּלִיעֵל שֵׁנָאמֶר: ³⁹"הַשְּׁמֶר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דָּבָר עִם לְבַבְךָ בְּלִיעֵל לֵאמֹר, קִרְבָּה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה, וְרָעָה עֵינֶךָ פְּאֻחֶיךָ הָאֲכֹזִיז וְלֹא תִתֵּן לוֹ" (דברים טו, ט). אֲכָזְרִי דִכְתִּיב: ⁴⁰"וְרַחֲמֵי רָשָׁעִים

י. כאילו עובד עבודה זרה. בתורת חיים (ב"ב י) ביאר ענין זה: המעלים עין מהעניים דומה לעובד ע"ז, בזה שמשליך מעליו את עול ה' ("בלי-עול"). אחת ממטרות מצות צדקה (וכמו כן תרו"מ וכד') היא שנדע שכל עושרנו שייך להקב"ה, ואינו אלא פקדון בדינו. מי שמתעלם מן העניים,

הרי זה בודאי מפני שחושב שכוחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה, ואינו מאמין שהכל הוא של הקב"ה. נמצא שהוא כעובד ע"ז, שפורק מעליו עול ה' וחושב שיקבל את השפע ממקומות אחרים.

ביאורים

המשניות אבות ג, טו). 37. כאילו עובד ע"ז. במסכת כתובות (סח). למדים זאת מגז"ש: "כתיב הכא (בענין של צדקה) "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו'" (דברים טו, ט) וכתיב התם (לגבי ע"ז בפרשת עיר הנדחת) "יצאו אנשים בני בליעל..." (שם יג, יד) מה להלן (בפרשת עיר הנדחת הלשון "בליעל" מתיחס ל)עבודת כוכבים, אף כאן (לגבי צדקה שהפסוק קורא למעלים עיניו מן הצדקה "בליעל", הרי הוא כעובד) עבודת כוכבים". 38. ונקרא בליעל. כמו שנקרא עובד עכו"ם בליעל, כנ"ל. [בליעל' - 'בלי עול מלכות שמים', מפני שהוא סבור שיפסיד מכך שיתן צדקה, אות הוא כי אינו מאמין שה' מוריש ומעשיר ושמזונותיו וחסרונותיו של האדם קצובים הם לו מאת ה' (עלי אורח)]. 39. השמר לך וגו'. הוזהרנו בזה שלא להמנע מהלוות לעני קודם שנת השמיטה מפני החשש שהשמיטה תפקיע החוב. 40. ורחמי רשעים אכזרי. הרשעים אף הרחמנות שיש בהם היא אכזריות כי למראה העין ירחמו ולא כן בלבם (מצודת דוד).

ארחות שער הנריכות צדיקים עיונים

אֲכָזְרִי" (משלי יב, י). ⁴¹וּמִכְחִישׁ יְחוּסוֹ שְׂאִינוֹ מִזֶּרַע אֲכָרֶהֶם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, ⁴²כִּי הֵם הָיוּ רַחֲמָנִים, אֶלֶּא מִזֶּרַע הַגּוֹיִים שֶׁהֵם אֲכָזְרִים, שֵׁנָאמֶר: ⁴²"אֲכָזְרִי הָמָּה וְלֹא יִרְחֲמוּ" (ירמיה נ, מב). ⁴³כָּל

יא. ומכחיש יחוסו. ויש לחוש ליחסו שמא מן הגבעונים הוא וראוי להתרחק ממנו שלא להתחתן בו, שסימני ישראל האומה הקדושה ביישנים רחמנים וגומלי חסדים, ובגבעונים הוא אומר 'הגבעונים לא מבני ישראל המה' לפי

שהעיוז פניהם ולא נתפייסו ולא רחמו על בני שאול ולא גמלו לישראל חסד למחול לבני מלכם והם עשו עממם חסד והחיים בתחלה. (רמב"ם פ"ט מא"ב הי"ז ושו"ע אה"ע ס"ב' ס"ב).

יב. כי הם היו רחמנים. במסכת יבמות (עט). נאמר: שלשה סימנים יש באומה זו (בישראל) ואחד מהם הוא "הרחמנים" דכתיב (דברים יג, יב): "ונתן לך רחמים ורחמן והרבך". ביאר המהר"ל (חידושי אגדות שם) שג' סימנים אלו הם סימני האומה הישראלית משום שירשו אותם מן האבות. מדת הרחמים באה להם מיעקב, שנאמר (בראשית מג, יד) "ואל שדי יתן לכם רחמים", עיי"ש. ובאלשיך (פרשת עקב) כתב שרחמנות היתה מדת יעקב שאמר (בראשית לג, יד) "ואני אתנהלה לאיטי לרגל המלאכה ולרגל הילדים", עיי"ש. יג. כל המרחם. במהרש"א (שבת קנא: ח"א ד"ה מרחמין) ביאר, שהכוונה למי שהוא מרחם על הבריות ונותן צדקה [וכמו שמצינו במסכת ביצה (לב): שדרשו מפסוק זה על עשירי בבל שאין נותנין צדקה, שאינם מזרעו של אברהם אבינו כיון שאין מרחמים על הבריות].

ועל פי זה ביאר המהרש"א את הפסוק (תהלים עט ח) 'מהר יקדמונו רחמיך כי

ביאורים

41. ומכחיש יחוסו. באכזריותו מראה שאינו מתייחס לאבותינו הק' שהיו רחמנים, שהרי המדות הם תורשה מהאבות. 42. אכזרי המה ולא ירחמו. הכתוב מתאר את מפתל הכשדים וחורבן ארצם ע"י פרס ומדי ועוד מלכים, ואומר, שהאכזריות שלהם יוסיף לגבורתם, ולא ירחמו ולא יחדלו מלהרוג אף כשיכנעו להם. 43. כל המרחם. על הבריות.

ארחות שער הנריכות צדיקים עיונים

הַמֵּרַחֵם ⁴⁴(ד) מֵרַחֲמִין עָלָיו מִן
הַשָּׁמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יג, יח):
”וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרַחֲמָה וְהִרְבָּה”
(שבת קנא, ב). וְהִנֵּהנִי צֹדֵקָה לְעֵנִים
⁴⁶בְּסֶכֶר פָּנִים רְעוּת, ⁴⁷אֲבָד זְכוּתוֹ
וְאָפְלוּ נֶתַן הַרְבֵּה, וְטוֹב מִמֶּנּוּ
⁴⁸פְּרוּטָה בְּסֶכֶר פָּנִים יְפוּת. וְטוֹב

דלוננו מאד, שאע"פ שמתחילה צריך לרחם על הבריות ולאחר מכן ירחם ה' עלינו, מכל מקום אנו מבקשים מהקב"ה שירחם עלינו תחילה, לפי שדלוננו מאד ואין בדינו ליתן צדקה ולרחם על הבריות תחילה.

יד. מרחמין עליו מן השמים.

ישרים' (פ"ט) ביאר ענין זה, וז"ל: "זוה פשוט, כי הקב"ה מודד מדה כנגד מדה (סנהדרין צ.). ומי שמרחם ועושה חסד עם הבריות - גם הוא בדינו ירחמנו וימחלו לו עוונותיו בחסד, שהרי מחילה זו דין הוא, כיון שהיא מדה כנגד מדת... ומי שאינו רוצה להעביר על מדותיו או אינו רוצה לגמול חסד - הנה הדין נותן שגם עמו לא יעשו אלא שורת הדין... אמנם העושה חסד - יקבל חסד, וככל מה שירבה לעשות - כך ירבה לקבל!..."

ביאורים

44. מרחמין עליו. כשיהיה הוא זקוק לעזרה ורחמים. וכן בדין כי הקב"ה מודד לאדם מדה כנגד מדה (מס"י פ"ט). 45. ונתן לך רחמים ורחמך. למדים זאת מכך שיש לדקדק, כיון שכבר נאמר 'ונתן לך רחמים' מדוע כפל הכתוב ואמר 'ורחמך', אלא יש לפרש 'ונתן לך רחמים' שתרם על הבריות, ועל ידי כך 'ורחמך' [אמנם לפי זה אינו מובן לשון 'ונתן', ויש ליישב שה' ימציא לך עניים לרחם עליהם כדי שבזכות זה ירחמו עליך מן השמים] (ספרי דבי רב, ראה פיסקא צו). 46. בסכר פנים רעות. דהיינו שמראה לו פנים זועפות (יו"ד סי' רמ"ט ס"ג). 47. אבד זכותו. והפסידה ועבר על "ולא ירע לבבך בתתך לו" (דברים טו, י). [מיהו לא אבד זכותו אלא אם מראה לעני פנים זעופות, אבל אם אין מראה לעני אלא מצטער בלבבו - נהי שאין עושה כראוי אבל יש לו קצת מצות צדקה (דרך אמונה, הל' מתנות עניים פ"י סק"א)]. 48. פרוטה. הנותן פרוטה (כ"ה בכת"י). כלומר אפילו נותן מועט אבל נתנו לו בסכר פנים יפות

ארחות שער הנריכות צדיקים עיונים

טו. וטוב שיתן כסתר. הנותן צדקה בפרהסיא - ענוש יענש, כמו שאמרנו (חגיגה ה.): "רבי ינאי חזייה לההוא גברא דקא יהיב זוזא לעני בפרהסיא, אמר ליה: מוטב דלא יהבת ליה מהשתא דיהבת ליה וכספתיה".

ובזה פירשו הראשונים הפסוק (דברים טז, יז) "איש כמתנת ידו כברכת ה' אלוךך אשר נתן לך" - שכמו

שיתן ⁴⁹קודם שישאל. ^(ט)וטוב שיתן בסתר, ודכתיב: ⁵⁰"מתן בסתר יכפה אף" (משלי כא, יד). ויש ⁵¹שהיו קושרים כנגד וזרקין לאחוריהם ובאין עניים ונוטלים, ונתנת אינו יודע למי נתן ⁵²והמקבל אינו יודע ממי מקבל, אז העני אינו מביש (כתובות סז, ב). כללו של דבר: כל מה שיכול להסתיר, שלא ידע העני מי

שהברכה שרויה בדבר הסמוי מן העין, כך המתנה לעני צריכה להיות סמויה מן העין!

מעין זה כתב בפירוש "עיון יעקב" (ב"מ עה:) בשם חמיו, בביאור הפסוק (שמות כב, כד): "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך", דהיינו: "אם כסף תלוה" - כאשר ברצונך להלוות כסף, "את עמי" - הלווה לו רק בפני עדים, אבל "את העני" - כאשר הנך מבקש לתת צדקה לעני, אדרבה, "עמך" - תן לו את הצדקה בינך לבינו, כי "מתן בסתר יכפה אף".

ביאורים

ובשמחה ובטוב לבב. 49. קודם שישאל. ואף שהנותן והנוטל יודעים מי נתן לו, מ"מ כיון שנותן לו קודם שיבקש אין מתבייש כ"כ. ובזכות זה גם הקב"ה יעשה לו צרכיו קודם שיבקש. (עה"ש ומפרשים). 50. מתן בסתר יכפה אף. הנותן צדקה בסתר, יכניע את הכעס שלמעלה. 51. שהיו קושרים כנגד וכו'. כלומר, שהיו הולכים בין העניים כשמעות צורות להם בסודר, והיו משלשלים מאחורי גבם, והעניים היו נוטלים את המעות מתוכם. 52. והמקבל אינו יודע ממי מקבל. בכת"י ליתא. וכן מבואר בכתובות (סז:) וב"ב (י: שבאופן זה יודע העני ממי קיבל.

ארחות שער הנריכות צדיקים

עיונים

הוא הנותן וְשֵׁלָא יַדַּע הַנוֹתֵן מִי
הוא הַמְקַבֵּל, יֵשׁ לוֹ לְהַסְתִּיר.
וּכְשֶׁאֲדָם עוֹשֶׂה צְדָקָה, ⁵³יֵישׁ עִם
הַצְדָּקָה חֶסֶד, כְּמוֹ שִׁיקָנָה בְּמַעוֹת
דְּבַר הַצְדִּיק לְעֵנִי, שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ
הָעֵנִי לְטָרֵחַ, אוֹ יִמָּצֵא צָרָכִי הָעֵנִי
בְּזוֹל וְהָעֵנִי אֵין לוֹ בְּמָה לְקִנּוּת, בְּזֶה
יִדְבָּק ⁵⁴שִׁיתֵּן לוֹ בְּאוֹתָהּ שְׁעָה,
⁵⁵וּבְזֶה עוֹשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד. וְעַל זֶה
אָמַר הַנְּבִיא: ⁵⁶"זָרְעוּ לָכֶם לַצְדָּקָה
קָצְרוּ לְפִי חֶסֶד" (הושע י, יב).

טז. חשיבות הנריכות
ובעלי הצדקה. "דבר אל
בני ישראל ויקחו לי
תרומה" (שמות כה, ב).
ידועה קושיית
המפרשים מדוע כתבה
תורה בלשון "ויקחו"
ולא בלשון "ויתנו"?
ותירץ ה'בית הלוי', כי
לאמיתו של דבר מה
שיש לו לאדם בממונו
הוא רק אותו חלק
שנותן לצדקה. ויתכן
שיהיה לו לאדם ממון
הרבה, אין זה נחשב
ממון שלו אלא רק
מופקד" אצלו. ורק מה

וְעַתָּה שְׁמַע ^(טז)חשיבות הנריכות ובעלי הצדקה,

ביאורים

53. ויש עם הצדקה חסד. בכת"י הגירסא: "יעשה עם הצדקה חסד". והוא
מדברי רבי אלעזר במסכת סוכה (מט:): "אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד
שבה", דהיינו, בהתאם לטירחה והדאגה לטובתו של העני. נתינת הממון
עצמה היא "צדקה", אולם הטורח שהנותן משקיע בנתינה זו לתועלת העני
מוגדר כ"חסד". 54. שיתן לו באותה שעה. כלומר, הוא ממציא כסף לעני
לקנות תבואה בשעה שהיא נמכרת בזול כדי שהעני לא יפסיד (על ידי קניית
כמויות קטנות יותר במחיר גבוה). 55. ובוה עושה עמו חסד. בדרכים אלו,
נותן הצדקה גם משים לבו ודעתו לטובתו של העני. (רש"י). 56. זרעו לכם
וגו'. כלומר: מנעשה הצדקה הוא כוריעה, שנהנים ממנה אחר כך ו'קוצרים'
שכר [מן השמים], אולם דעו לכם שה'קצירה' עצמה (היינו קבלת השכר) היא

ארחות שער הנריכות צדיקים

עיונים

שנותן לצדקה זהו שלו
ממש וכדברי חז"ל (ב"ב
יא.) על מונבו המלך,
שבזכו אוצרותיו לצדקה
ואמר, אבותי גזזו לאחרים ואני גזזתי לעצמי, שהנתינה היא בעצם לקיחה
לעצמו. ולכן כתבה התורה "ויקחו".

כיסוד תרוצו של ה"בית הלוי" דרש גם החפץ חיים (בספרו עה"ת בפסוק:
"ואיש את קדשיו לו יהיו איש אשר יתן לכהן לו יהיה" (במדבר ה, י). כלומר:
לא כאותם פתאים החושבים שהממון שבביתם שלהם הוא, ומה שמוציאים
לצדקה או למצוות אינו שלהם. אלא אדרבה, ההפך הוא הנכון: הממון
שמקדישים למצוות ה' או שמפרישים לצדקה, הוא בלבד שלהם. הוא שנאמר
"ואיש את קדשיו - לו יהיו" וכן: "אשר יתן לכהן לו [לנותן] יהיה!" לכן רק מה
שנותן נשאר שלו, עכ"ד.

בדרך זו, ביאר ב'בן יהודע' (ב"מ מב.) את אמרת חז"ל: "לעולם יהא כספו של
אדם מצוי בידו שנאמר "וצרת הכסף בידך". וקשה: מה פשר הלשון "מצוי
בידו", היה לו לומר "מצוי אצלו", שהרי אין אדם שומר כספו "בידו" אלא
בתיבתו [בכספת] או בכיסו?

אלא יבואר עפ"י מה שאמר מונבו המלך "אבותי גזזו במקום שהיד שולטת בו,
ואני גזזתי במקום שאין היד [של אחרים] שולטת בו..." הוא שאמרו חז"ל
לעולם יהא כספו מצוי "בידו", כלומר: שיעשה בכספו צדקה ומצוות, וממילא
יהיה אז כספו מצוי "בידו" ולא ביד אחרים.

אפשרות נוספת לתרץ את הקושיא [מדוע נאמרה הנתינה בלשון "לקיחה"],
עפ"י דברי הגר"א (יונה ב, טו) "כי המעות ניתנו לאדם כדי לעשות חסד, ואינו
עליהם אלא כגבאי". וכן מובא בספר מעשה רוקח כהאי לישנא: "הקב"ה
משפיע לאדם עושר, רק בתור פקדון, כדי שיעזור מכספו לנצרך ולעני, ואין
אותו אדם בעלים על רכושו, כי אם רק אפוטרופוס לשמור את הכסף והזהב
לחלקם בין יתר בניו של הקב"ה". לפי"ז מדויק לשון "ויקחו", שהרי אינו
נותן" משלו אלא "לוקח" מהמופקד אצלו, כאילו לוקח מאדם לזולתו.

ביאורים

בהתאם למידת החסד שבה ניתנה הצדקה (רש"י). 57. צדקה תרומם גוי. עם
ישראל נעשה מרומם בזכות הצדקה שהוא נותן. [גוי' אלו ישראל, שהם גוי

ארחות

שער הנדיבות

צדיקים

וְרֵאָה כְּמֶה גְדוֹל כְּחֵה שֶׁל צִדְקָה, שֶׁהִיא נְתוּנָה בִּימִינוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא, שֶׁנֶּאֱמַר: ⁵⁸צִדְק מְלֵאָה יְמִינְךָ" (תהילים מה, יא). גְּדוּלָּה צִדְקָה, שֶׁבָּה נִשְׁתַּבַּח הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא בְּשִׁעָה שֶׁעֲתִיד לְהֵבִיא תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: ⁵⁹"אֲנִי מְדַבֵּר בְּצִדְקָה, רַב לְהוֹשִׁיעַ" (ישעיה סג, א). גְּדוּלָּה צִדְקָה, שֶׁמִּנְחֶלֶת כְּבוֹד וְחַיִּים לְעוֹשֶׂיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר: ⁶⁰"רֹדֶף צִדְקָה וְחֶסֶד, יִמְצָא חַיִּים צִדְקָה וְכְבוֹד" (משלי כא, כא). ⁶¹וּמִשּׁוּם רִדּוּף צִדְקָה יִמְצָא צִדְקָה! אֵלָּא הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא ⁶²מִמְצִיא לוֹ מַעֲוֹת כְּדֵי לַעֲשׂוֹת מִהֵן ⁶³צִדְקָה לְכַנִּי-אֲדָם הַמִּהְגָּנִים, לַעֲשׂוֹת לָהֶן צִדְקָה כְּדֵי ⁶⁴לְקַבֵּל מִהֵן שָׂכָר. גְּדוּלָּה צִדְקָה, ⁶⁵שֶׁבָּה עֲתִיד הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא לְפָדוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל,

ביאורים

מיוחד, ולכן מתייחס אליהם הכתוב בלשון יחיד, שנאמר (שמואל-ב ז, כג) 'ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ'. (ב"ב י:). 58. צדק מלאה ימינך. חסד ויושר מלאה תבל מיד ימינך. 59. אני מדבר וגו'. ה' אומר: אני המדבר והמבטיח לעשות צדקה לישראל ולהנכם מאויביהם ולהושיעם ממשעבדיהם. 60. רודף צדקה וגו'. הרודף לעשות צדקה וחסד עם הבריות, ימצא גם הוא מה' חיים צדקה וכבוד. 61. ומשום רדוף צדקה ימצא צדקה. משמעות הפסוק שיעשה עניי וימצא בני אדם שיתנו לו צדקה, וכי זה שכרו של רודף צדקה? 62. ממציא לו מעות כדי לעשות מהן צדקה. אם כן, שכרו של הרודף צדקה שיוכל לעושר ונכסים שיעשה מהם צדקה. 63. צדקה. מעשה צדקה. 64. לקבל מהן שכר. פירוש, לקבל על ידם שכר על מעשה הצדקה. 65. שבה עתיד הקב"ה לפדות את ישראל. כלומר, ישראל יגאלו בזכות צדקה שיעשו.

עיונים

ארחות

שער הנדיבות

צדיקים

שֶׁנֶּאֱמַר: ⁶⁶"צִיּוֹן כְּמִשְׁפַּט תִּפְרָח, וְשָׁכִינָה בְּצִדְקָה" (ישעיה א, כז). גְּדוּלָּה צִדְקָה, שֶׁבָּה נִשְׁתַּבַּח אֲבִרָהָם אֲבִינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: ⁶⁷"וְהָאֱמֵן בָּה', וַיַּחֲשֹׁבָהּ לוֹ צִדְקָה" (בראשית טו, ו), וְאֵלֶּמֶר: ⁶⁸"כִּי יִדְעִיתִי לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת בְּנֵי וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו, וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' וְצִדְקָה?"

והשיב: 'גזל' בפי הבריות מובנו - נטילת רכוש הזולת. משמעות הדבר, שמי שנמנע מגזל וגם קופץ ידו מלתת לאחרים, יחשב כאיש ישר והגון אלא שאינו 'בעל צדקה', ואף שחבירו סובל אותה שעה רעב ומחסור. אולם לפי התורה, הגם שצדקה סתם הינה בבחינת חסד גרידא, אבל אם נשקפת סכנת חיים לעני, חייב להצילו מצד הדין, ואף להוציא על כך יותר מחומש, שאם לא כן יעבור על "לא תעמוד על דם רעך". נמצא שמניעת צדקה במקרה כזה אינה שלילת חסד אלא גזל ממש.

זוהי הסיבה שהכתוב מזכיר את "זעקת סדום" וכי "גדלה צעקתם". ללמדך כי "חטאת סדום, יד עני ואביון לא החזיקה", אין כוונתה שנמנעו אך מעשית חסד, אלא שעמדו על דם רעיהם, בהיותם שרויים במצב של זעקה וצעקה,

ביאורים

66. ציון כמשפט וגו'. ירושלים (ציון) תפדה במשפט, וההשבה מן הגולה (שישובו ישראל לירושלים שגלו ממנה) תהיה ע"י הצדקה אשר יעשו (עניין רד"ק ומצודת דוד). 67. והאמין בה' וגו'. אברהם האמין בה' שהוא עצמו יוליד ולא ביקש על זה שום אות, וה' החשיב לו את הדבר לזכות ולצדקת מיוחדת על האמונה שהאמין בו מבלי לבקש כלל אות וסימן. 68. כי ידעתי. אהבתיו, ולמה? לפי שאברהם מצוה את בניו ואומר להם: שִׁמְרוּ אֶת הַדָּרֶךְ שֶׁל ה' לעשות צדקה ומשפט, כדי שבזכות זאת יביא ה' על אברהם את כל מה שהוא הבטיח לו.

ארחות שער הנדיבות צדיקים

לעשות צדקה ומשפט, למען ה' יאמר על אברהם את אשר דבר עליו" (שם יח, יט). ובה נשתבח דוד, שנאמר: "ויהי דוד עשה" ⁶⁹ משפט וצדקה לכל עמו" (שמואל-ב ה, טו). גדולה צדקה, ⁷⁰ שבה נשתבח שלמה המלך עליו השלום, שנאמר: "יהי ה' אליהו ברוך אשר חפץ בך לתתך על כסא ישראל, ⁷¹ באהבת ה' את ישראל לעלם, וישימך למלך לעשות משפט וצדקה" (מ"א י, ט). גדולה צדקה, שמנעת עד כסא הכבוד, שנאמר: "צדק ומשפט ⁷² מכון כסאך"

המחייבים כבר צדקה מצד שורת הדין והמשפט. לכך נאמר כאן "לעשות צדקה ומשפט", להורות כי היפוכו של דבר מצינו באברהם, אשר הוא יורה לבניו בחינה אחרת במידת הצדקה, והיא הצדקה מצד המשפט והדין. לפי זה יבואר גם מאמר חז"ל "עין משפט, זה אברהם, עין שעשתה מידת הדין בעולם". דהיינו, ההבחנה שעשה בין שני סוגי הצדקה הללו בעצם הרחיק את מידת הדין שתחול גם על סוג של צדקה.

(תהילים פט, טו). גדולה צדקה שבה נשתבחו ישראל, שנאמר: "וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות וגו'" ⁷³

ביאורים

69. משפט וצדקה. משפט - בין איש לאחיו, וצדקה - מממון שלו להצריכים לקבל (מצודת דוד). 70. שבה נשתבח שלמה. ע"י מלכת שבא שהיתה מהללת ומברכת אותו. 71. באהבת ה' וגו'. בעבור אהבת ה' לישראל שמך עליהם למלך, לעשות כרוחב חכמתך משפט וצדק (מצודת דוד). 72. מכון כסאך. הם היסוד והבסיס לכסא כבודך. 73. וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות וגו'. זוהי סיום תשובת האב לבנו [השואלו מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה'

עיונים

יח. עולם חסד יבנה. מבואר בספרים הק' שתי הבחנות בזה: א. כי התכלית והכוונה בבריאת העולם, היותר עמוקה שאפשר לבשר ודם להכירה, היא רצון הבורא להתחסד עם ברואיו ולהנות אותם מזיו שכינתו (שהוא תענוג רוחני). ב. כי בכל רגע נותן ומשפיע כל מיני טובה לברואיו, בלי הפסק וקץ. הרי שהנהגת השי"ת עמנו כולה נתינה.

ארחות שער הנדיבות צדיקים

(דברים ו, כה). גדולה צדקה, שבה עתיד הקדוש-ברוך-הוא להשתבח ביום הדין, שנאמר: ⁷⁴ "ויגבה ה' צבאות במשפט, והאל הקדוש נקדש בצדקה" (ישעיה ה, טז). גדולה צדקה, ⁷⁶ שהיא מלזה לעושיה בשעת פטירתו, שנאמר: ⁷⁷ "והלך לפניך צדקה, כבוד ה' יאספק" (שם נח, ח). גדול החסד, ⁷⁸ שבו נבנה העולם, שנאמר: ⁷⁹ "עולם חסד

ואנו, אם נהיה רק עומדים ומקבלים טובתו, ומבקשים עוד ועוד - "הב הבו" - הלא אנו הולכים ונדבקים בנטילה ואהבת עצמנו, שמזה באה כפיות טובה וטמטום הלב נגד כל מושג רוחני. א"כ יופר ח"ו כל התכלית, כי איך ניהנה מזיו

ביאורים

אלוקינו אתכם], שאם נשמור לעשות את כל המצוות רק מפני שכך צוה אותנו ה', הדבר הזה יהיה לנו לצדקה ולזכות. 74. ויגבה ה' וגו'. כשיעשה ה' המושל בצבאות מעלה ומטה משפט על כולם, אז יתרומם. 75. והאל הקדוש נקדש בצדקה. והוא יתברך, שהוא החזק (במדת הרחמים) והקדוש - שמופרש ומובדל מהשגתינו, יהיה יותר מובדל מהשגותינו במה שיעשה צדקה לישראל. 76. שהיא מלזה לעושיה וכו'. מצות הצדקה מלזה את האדם והולכת לפניו כמראה לו ומפנה לפניו את הדרך לעוה"ב שם יבוא על שכרו. 77. והלך לפניך צדקה. הצדקה שעשית תלך לפניך להוליכך אל הגן עדן, וכבוד ה' יאספק אל המקום אשר שם גנוזות נפשות הצדיקים (רש"י). 78. שבו נבנה העולם. כלומר, תחילתו של עולם בחסד נבנה. במסכת סנהדרין (נח): מבואר שאדם הראשון נצטוו לגמול חסד עם קין בנו, ולאפשר לו לשאת את

הָאָדָם בְּמִדַּת הַנְּדִיבוּת, שְׁגוּרָמֶת כָּל הַטּוֹבוֹת הָאֵלֶּה.

**וְעוֹד יִהְיֶה נָדִיב בְּמֻמּוֹנוֹ לְקִנּוּת הַמַּצּוֹת, כְּגוֹן רֶכֶן
גְּמִלְיָאֵל שֶׁקֶנָּה אֶתְרוּג בְּאֶלֶף זָוָה (סוכה מא, ב).
וַיִּהְיֶה נָדִיב בְּמֻמּוֹנוֹ⁷⁹ לְהִדָּר בְּמַצּוֹת (שבת קלג, ב),⁸⁰ וַיִּהְיֶה
מַצּוֹה עַד שְׁלִישׁ (ב"ק ט, ב). וַיִּהְיֶה נָדִיב בְּמֻמּוֹנוֹ לְכַתֵּב
וּלְקִנּוּת סִפְרִים וּלְהַשְׁאִילָן לְמִי שָׁאִין לוֹ, שְׁנָאֲמַר (תהילים
קיב, ג): "הוֹן וְעֵשֶׂר בְּבֵיתוֹ, וַצִּדְקָתוֹ עִמָּדֶת לְעַד" (כתובות
נ, א). וַיִּהְיֶה וַתֵּרֶן בָּזָה, שֶׁלֹּא יִחוּשׁ אִם יִתְקַלְקְלוּ הַסִּפְרִים
עֲבוּר שְׁלֹמֹמַדִּים בָּהֶם. וְעַל כֵּלֵּי בֵּיתוֹ יִהְיֶה נָדִיב לְהַשְׁאִיל
לְשֹׁכְנָיו וּמִידְעָיו. וַיִּהְיֶה נָדִיב לְהַלּוֹת לְעַנִּי אֶת כֶּסְפוֹ.**

ביאורים

79. להדר במצוות. כלומר, לא רק עבור גוף המצוה יהיה נדיב בממונו, אלא גם לעשותה בהידור וביופי, כגון סוכה נאה או לולב נאה וכדו'. 80. והדור מצוה עד שליש. בהידור מצוה צריך להוסיף עד שליש על הסכום שצריך להוציא במצוה עצמה. [לדעת רש"י (ב"ק ט): הכוונה היא, כגון שיש לפניו שני ספרי תורה לקנות שהאחד הדור מחבירו; במקרה כזה מצוה להוסיף עד שליש על מחירו של הפחות הדור כדי לקנות את היותר הדור. אולם לדעת התוספות הכוונה היא שאם קנה [או רוצה לקנות] אתרוג ששיעורו מצומצם (שהוא כביצה), ואחר כך מצא אתרוג גדול ממנו, מצוה להחליפו בגדול יותר ולהוסיף עד שליש בשיעור האתרוג, דהיינו שיהא גדול בשליש מהשיעור המצומצם, כיון שחוששים שמא יתמעט השיעור. (עיין שו"ע או"ח סי' תרנו ומ"ב וב"ה שם)]. 81. הון ועשר בביתו. שאין ממנו קֶלָה, ואף על פי כן צדקתו עומדת לעד. ובמסכת כתובות (ג.) דרשה הגמרא הפסוק זה מבר ככותב תנ"ך ומשאילן לאחרים; הספרים קיימים לו שאינם כלים, וצדקתו

יִבְנֶה" (תהילים פט, ג). לְכָךְ יִדְבֵּק שכינתו, שאינה אלא תענוג רוחני, ותלויה בהכרת חסדו יתברך הבלתי בעל-תכלית - אם נלך ונתרחק מן החסד? כי לא יכיר החסד אלא מי שיש בו חסד, כמו שנראה כאשר נתבונן במי ששקוע בנטילה, שאם הוא רואה אחרים עושים חסד, אינו מאמין כלל שכך הוא, אלא עושה חשבונות ואומדנות, "מה הם רוצים להשיג ע"י חסדם?" כי הנחה פשוטה אצלו שהכל כמוהו, כי לא ידע כלל מה זה חסד, על כן אינו מודה שיש דבר כזה. וכלל הוא, שאין אדם משיג במדות השי"ת אלא לפי מה שיש בו כעין אותן המדות, כדכתיב "עם חסיד תתחסד" - שרק החסיד מכיר חסדו ית'. וא"כ איך תתקיים התכלית שיהנו הנבראים מזיו השכינה?

אין תיקון לזה אלא להשתדל לקנות את כח הנתינה. איש החסד אינו מרבה ליהנות מן העולם. "כל העולם ניזון בשביל חנינא בני" - בזכות צדקתו, מסירת נפשו ותפלתו על הכלל מתוך אהבה להם - "וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש". ומה שהוא מקבל, מרגיש שבא לו בחסד חנם מחסידו של עולם, וכל חייו מלאים הכרת הטוב לבוראו - שהיא כבר בעצמה נתינה, עד שיש מדריגה, אשר המגיע לה, כל תשוקתו למאכל וכדומה הוא רק כדי שיוכל לברך.

וכן גם בעוה"ב. ההנאות העצומות הן, בשביל איש החסד, "נטילה לצורך נתינה". כי ההנאה מולידה הכרת-הטוב ודבקות והתבטלות לעומת עוצם חסדו ית', שהן משורש הנתינה. ובזה גם קבלת החסד היא נתינה.

הרי שכח הנתינה הוא שנותן תיקון ותכלית לבריאה כולה. כי בזה כבר בטל כל פירוד של בקשת עצמו של הנברא, וחסד של מעלה בא אל תכליתו. וזה עוד כונה בכתוב "עולם חסד יבנה", שחסד הנבראים נותן "מקום-חלות" לחסד של מעלה. (מכתב מאלהיו, ח"א עמוד 144).

ביאורים

אחותו. לכן נאסר לאדם לשאת את בתו, ואילו קין הותר לשאתה, כדי שייבנה מהם העולם (עפ"י רש"י שם). [על פי זה מוסיף רש"י לבאר את הפסוק האוסר על איש ישראל לשאת את אחותו (ויקרא כ, יז): "ואיש אשר יקח את אחותו... חסד הוא". לפי פשוטו הפסוק אומר: חרפה היא. אולם לפי הנ"ל יש לדרוש את המלה "חסד" במונח הרגיל: חסד עשה הקב"ה עם קין בכך שהתיר לו לשאת את אחותו].

ארחות שער הנריכות צדיקים

וְאִם יִסְפִּיק בְּיָדוֹ, ⁸²יִלְוֶה גַם לְעֹשִׁירִים. וְיִהְיֶה נָדִיב ⁸³בְּמִשְׁאֹו וּבְמַתָּנוֹ. לְעוֹלָם לֹא יִקְדָּךְ עַל דָּבָר מוֹעֵט. אִם הוּא מוֹדֵר יֵין אוֹ שֶׁמֶן אוֹ אִיזָה דָּבָר שִׁיחָה, ⁸⁴לֹא יִצְמָצֵם.

וְיִהְיֶה נָדִיב בְּגוֹפּוֹ ⁸⁵(יט) לְטָרַח עֹבֵר כָּל אָדָם, לְסַבֵּל עֲלֵם וּמִשְׁאָם, לְהַצְטַעַר בְּצָרָתָם, וּלְהַתְפַּלֵּל בְּעֵדָם, וּלְשַׁמֵּחַ בְּשִׂמְחָתָם, לְבַקֵּר חוֹלִים ⁸⁶וּלְעֲשׂוֹת חֶסֶד

ביאורים

עומדת לעד שתמיד הוא משאילים לאחרים. ⁸² ילוה גם לעשירים. במסכת סוכה (כט:) ת"ר בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה וכו', צדקה (אינה מתקיימת אלא בנתינה) לעניים ואילו גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים. ⁸³ במשאוי ובמתנו. כשמוכר או קונה מחברו דבר מה, יוותר משלו לחברו. ⁸⁴ לא יצמצם. כמו ששנינו במסכת ב"ב (פח:) "היה שוקל לו עין בעין, נותן לו גירומין" פירוש, מוכר שהשוה את שני צידי המאזניים ושקל לו בדיוק בצמצום את הכמות שבקש הקונה, נותן לו לאחר השקילה, לבד ממה ששקל, גם מעט תוספת על הכמות המבוקשת. ובגמרא למדים זאת מהפסוק (דברים כה, טו) "אבן שלמה וצדק יהיה לך" תיבת 'צדק' בא ללמדנו שאף שמדדת בשוה, מכל מקום "צדק משלך ותן לו", כלומר, הוסף לו משלך יותר ממה שמגיע לו על פי דין, על ידי שתכריע בשקילה לטובתו. ⁸⁵ לפרוה עבדור כל אדם. וז"ל רבינו יונה (שע"ת שער ג' אות יג): "חייב אדם לטרוח בדרישת טוב לעמו, ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חבירו, אם דל ואם עשיר, וזאת מן המצוות החמורות ומן העיקרים הנדרשים מן האדם". ⁸⁶ ולעשות חסד עם המתים. כגון, הספד על המת, נשיאתו וקבורתו.

עיונים ארחות שער הנריכות צדיקים

כ. וזהו הנריכות הגדולה שבכל מיני הנריכות. חסד כזה מצינו אצל אברהם אבינו ע"ה, שהגיע לשלמות אהבת החסד. נטע אש"ל בבאר שבע, אכילה שתייה ולויה לכל עובר אורח בלא שום הבדל, וסיפק להם את כל צרכיהם. לא הסתפק אברהם בכך, כי עדיין חסר להם העיקר, הם אינם מכירים את

ארחות שער הנריכות צדיקים

עם המתים. וכיותר צריך להיות ⁸⁷נדיב בחכמת תורתו, ללמד לכל אדם דעת ולהמשיך את לבם לשמים. ^(ז) וזהו הנריכות הגדולה שבכל מיני הנריכות, המתנדב לאדם להביא לחיי העולם הבא.

אף-על-פי שמדת הנריכות

האוויר האמיתי, נהנים מהעולם ואינם מכירים את בורא העולם, וכי זו היא הנאה, אם "אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו"?! הנאה של בעלי חיים אינה הנאה אצל אדם בר דעה. אם כן איפוא עדיין לא עשה עם אורחיו חסד. לכן התאמץ אברהם להשכילם וללמדם שהקב"ה ברא את העולם והוא מנהיגו. "וזאת הנפש אשר עשו בחרן", שעשו הוא ושרה נפשות לה. וכשסיימו לאכול ורצו לברכו, אמר להם: וכי משלי אכלתם?! והלא ממי שלו כל העולם אכלתם, הודו וברכו ושבחו למי שאמר והיה העולם! (ילק"ש, כא). אותם שמקודם כבהמות נדמו, נעשו לבני אדם.

זהו החסד העיקרי של אברהם, להעלות אדם למעלה באורח חיים ולהצילו מבאר שחת. וכן אנו בני אברהם צריכים להשתוקק להיטיב עם בני אדם, שיהיו באמת מאושרים לנצח! (אור הצפון ח"א, רלה).

ביאורים

⁸⁷ נדיב בחכמת תורתו ללמד לכל אדם דעת. במסכת סוכה (מט:) דורשת הגמרא את הפסוק (משלי לא, כו) "פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה": וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד? [שהכתוב משבח דוקא "תורת חסד"? והלא גמילות חסדים ותלמוד תורה - שתי מצוות נפרדות הן!] אלא (לפירוש ב') תורה שנלמדת כדי ללמדה לאחרים - זו היא 'תורה של חסד', ותורה שלא נלמדת כדי ללמדה לאחרים - זו היא תורה שאינה של חסד.

ארחות שער הנדיבות צדיקים עיונים

היא טובה, צריך (כא) לזהר שלא
יהא פזרן להשיג תאות לבו במיני
 כא. שלא יהא פזרן להשיג תאות לבו במיני מאכל ומשתה. "קדושים תהיו" (ויקרא

יט, ב). מבאר הרמב"ן שזו היא מצוה והוראה כללית למעט בתאוות העולם, אפילו באכילה ושתייה המותרים, לבל יהא נבל ברשות התורה.

ומבאר הגרא"מ שך זצ"ל, שבכל מעשה עבירה שעושה האדם יש שני חלקים: האחד - עצם מעשה העבירה. והשני - הפגם והקלקול שנגרם בנפש האדם כתוצאה מן החטא. זהו פשר "נבל ברשות התורה". דהיינו, אף שהמעשה עצמו כשר הוא, אין בו עבירה וחטא מצד עצמו, מכל מקום בפנימיותו ובנפשו של האדם נגרם קלקול ופגם, והריהו "נבל". וכך יכול האדם שלא לעשות מעשה חטא, אך להעשות "בעל תאוה", "בעל גאווה" וכל מידה רעה. אכן, אף שכל איסורי התורה הם על "המעשים", ויתכן שיעשה האדם את כל מעשיו על פי התורה וההלכה, אך למרות זאת יכול האדם להיות "נבל", כי את רצון השי"ת לא קיים.

ומהו רצון ה' - שמעשי המצוות ישפיעו על האדם שיהא לבו זך ונקי ולא תהא בו נטיה כלשהי אל הרע, אלא אך ורק את הטוב.

כתב החזו"א (קובץ אגרות ח"א, מכתב כ'): לזהר מאוד מאכילת תענוג, ואם בטומאת הגוף יש ראשון לטומאה ויש אב הטומאה ויש אבי אבות, בטומאת הנפש של מילוי התאוה באכילת תענוג, מתאחד ראשון לטומאה ואב הטומאה ואבי אבות הטומאה. דבר זה הוא מן השפלים מאוד מעכבים את הלימוד, וכדאמרו במדרש והובא בתוס' כתובות (קד). "עד שאדם מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו". ואמרו (גיטין ע). "סעודתך שהנאתך הימנה, משוך ירך הימנה". עכ"ל.

[אפילו אכילה של מצוה, הגם שחייבים בה ויש לקיימה כהלכה, יש לשים לב לבל ינצל יצר הרע כדי למשוך לעבירה. כי כן דרכו, לפתות את הצדיק בריבוי סעודות מצוה ואכילת קדשים, רק כדי להפילו בקבירות התאוה.

והן הן הדברים שכתב הגר"א במשלי (ז, יד), כי דרכו של היצר הרע היא שלא

ביאורים

[ולכן הפסוק מסיים "ותורת חסד על לשונה", כיון ש"תורת חסד" - הנלמדת לאחרים - נאמרת בלשון ובפה ולא בהרהור בלבד. (מהרש"א)].

ארחות שער הנדיבות צדיקים עיונים

מאכל ומשתה, 88 ולתת הונו
לזונות, ולעשות בנדים וקרים,
ולפזר [ממונו] במיני תחבולות
שאינן מביאות ליראת-שמים.
וצריך נדיב-חלב שלא לפזר לריק,
ולא לרהף 89 אחר תאוות המביאות
כל רע. אך ידקדק להיות ותרן
לעניים 90 הטובים להלבישם
ולהאכילם מן המיטב, בדיקת:
"כל חלב לה" 91 (ויקרא ג, טז),
ויהיה 92 שכרו טוב הצפון אשר
"עין לא ראתה אלהים וזלתה 93"

'והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו' והוא-הדין בכל דבר שהוא לשם האל הטוב שיהיה מן הנאה והטוב. אם בנה

ביאורים

88. ולתת הונו וכו'. בכת"י בגירסא: ולתת הון רב לקנות ולעשות. 89. אחר התאוות המביאות כל (בכת"י: ליד). רע. כלומר, אם ירדוף ללא גבולות אחרי התאוות - אפילו הכשרות והמותרות - יכשל לבסוף אף בתאוות האסורות. 90. הטובים. הראויים לקבל צדקה. 91. כל חלב לה'. מה שנותן לה', יהיה המובחר והמשובח ביותר. 92. שכרו טוב הצפון. בכת"י הגירסא: "ויהיה שכרו ברוב טוב הצפון בעדן". היינו חיי העולם הבא. 93. עין לא ראתה וגו'. עין שום נביא [אף אלו שהתנבאו על רוב הטובה שתהיה לישראל] לא ראתה את אשר יעשה הקב"ה למחכה לו [שארין קץ וגבול לדבר], וזלתי עיניך אתה אלהים (רש"י).

ארחות

שער הנריכות

צדיקים

עיונים

יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לֹא (ישעיה סד, ג).
בית תפילה יהיה נאה מבית ישיבתו, האכיל רעב יאכיל מן הטוב והמתוק שבשולחנו, כסה ערום יכסה מן היפה שבכסותו, הקדיש דבר יקדיש מן היפה שבנכסיו, וכן הוא אומר "כל חלב לה' וגו'". עכ"ל. מדברי הרמב"ם למדים אנו שהנותן צדקה לעני צריך לתת לו מהטוב והיפה ביותר. גם זה בכלל הציווי: "כל חלב לה'".

עיונים

ארחות

שער הציקנות

צדיקים

שער השמונה-עשר
שֵׁעַר הַצִּיקָנוֹת

הַצִּיקָנוֹת זֹאת הַמִּדָּה הִיא מִגִּנָּה

בְּרַב עֲנִיָּה, וְעַל

הַצִּיקָן אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלֹם:

"אֵל תִּלְחֶם אֶת לֶחֶם רַע עֵינַי" (משלי

כג, ו). וְאַל תִּמְדּוּת צַר הָעֵינַי: לֹא

יִתֵּן צָדָקָה, (א) וְלֹא יִרְחֹם עַל הָעֲנִיִּים,

(מצוה ת"פ) כי הכילות היא מחיצה של ברזל בינו ובין הברכה. גם אמרו חז"ל (ערכין טז), שעל שבעה דברים נגעים באים, ואחד מהם הוא על צרות העין [שעינו צרה באחרים, ואינו מהנה שכליו על ידי שאלה. רש"י], דכתיב (ויקרא יד, לה): "ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית". ותנא דבי ר' ישמעאל: מי שמיוחד ביתו לו [היינו, שאינו מהנה לאחרים. רש"י]. וידוע שעל ידי הנגעים הוכרח הבית לבסוף לירד לכליון, וכמו שכתוב (שם מ"ד): "ונתץ את הבית את אבניו ואת עצייו וכו'". ואם כן בימינו, אף שהשם יתברך בחסדו אינו רוצה לשלוח נגעים על הבתים, אבל מכל מקום, מארה נשתלח בנכסיו, ויורדין לכליון על ידי זה. והטעם, שהוא מדה

ביאורים

1. הציקנות. הקמצנות [שחס בצורה מופרזת על ממונו או על חפציו].
2. ברוב עניינה. אופניה. 3. אל תלחם את לחם רע עיני. בכת"י מוסיף את המשך הכתוב: "ואל תתאו למטעמותיו... אכול ושתה יאמר לך ולבו כל עמך". פירוש: אל תסעד בסעודתו של הכילי צר העין, ואל תשתוקק למאכליו הטעימים. כי כמו שמשער ומתכנן בלבו כך קבע במחשבתו, לאכול ולשתות מזמין הוא אותך, ובמחשבתו אינו חפץ בכך. 4. מדות. תכונותיו והנהגותיו.

ארחות שער הציקנות צדיקים

עיונים

וְכַשֵּׁיז לֹא מִשָּׂא וּמִתֵּן עִם חֲבֵרוֹ
מְדַקְדֵּק עִמּוֹ יוֹתֵר מִדִּי, וְלֹא יוֹתֵר לֹא
מֵאוּמָה. ⁽⁵⁾ אֵינוֹ מֵאֲכִיל ⁽⁶⁾ וְאֵינוֹ

כנגד מדה, שלפי שהוא צר עין, ואינו רוצה לעשות שום חסד ורחמים עם חברו להחנותו משלו, גם על

נכסיו שורה כח הדין הגמור בלי שום חסד כלל, וממילא מוכרח להיות ביתו חרב על ידי זה, כידוע, שעל מדת הדין לבדו אין העולם יכול להתקיים. ואיתא בפסיקתא (רבתי דרב כהנא פרשה כ"ו): מעשה באחד, שהיו לו נכסים הרבה, והיתה נפשו רעה, ולא נתן צדקה מימיו. פעם אחת נשתטה ונטל אש והצית הבתים שלו, ונטל כספו וזהבו והשליכו לים, נטל קרדום ושבר את החביות של משקים שהיו לו. מי גרם לו כל זאת? על ידי שלא כיבד את ה', עד שהונק עליו. וכהנה וכהנה נסבב סיבות להאיש הכילי וצר העין, עבור שלא רצה לגמול חסד וצדקה בממונו. ('אהבת חסד' ח"ב פ"י).

ב. אינו מאכיל. 'ויסע משם אברהם ארצה הנגב' (בראשית כ, א). כשראה שחרבו הכרכים [סדום ועמורה] ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם. (רש"י). תמוה, האם אברהם גר במדבר, הרי היה דר בחברון, ושם היו מצויים עוברים ושבים?

אלא כידוע דרכו של הקמצן ורע העין, כשבא אליו אורח, נותן לו עצה ומצביע לו על נדיבי העיר, שמה יקבל ארוחה ומקום לינה. גם אנשי סדום היו רגילים להצביע לאורחים על אברהם: "בחברון יש מכנים אורחים מאין כמוהו, שמו אברהם, לכו אצלו". נמצא איפוא, על ידי סדום הגיעו לאברהם אורחים בשפע! ועם חורבנה נתמעטו ממילא העוברים והשבים... ("מקרא מפורש" לר"י טרונק מקוטנא).

ג. ואינו מלביש. אמר רבי ישראל מסלנט זצ"ל: במה שנוגע לאדם בעצמו, יש לו לבכר את הנשמה על הגוף. ואילו במה שנוגע לזולת, אין לוותר על הגוף, באשר צרכי הגוף של חברו, הם עניני הנשמה של עצמו. (תנה"מ א, 304).

עוד אמר: מעלת הפרישות מהעולם הזה היא מעלה נשגבה. במה דברים אמורים: רק בבחינת האדם לעצמו, אבל במה שנוגע להנאת חברו

ביאורים

5. אינו מאכיל ואינו מלביש. אחרים הזקוקים לכך.

עיונים

ארחות

שער הציקנות

צדיקים

מִלְבִּישׁ, וְלֹא יִהְיֶה שׁוֹם אֶדָם מִמָּמוֹנוֹ.
⁶ וְאֵין לֹא בִטְחוֹן עַל מִי שֶׁנִּתֵּן לוֹ
הַמָּמוֹן, ⁷ וְהוּא שֶׁנּוּא לְבִרְיֹת. ⁸ אֵינוֹ
מְהַרֵּר אַחֵר הַמְצֻזֹת, ⁹ וְלֹא יִקְנֶה לוֹ
רֵב וְחֵבֵר, וּמִתּוֹךְ כֵּךְ יִשָּׂאֵר רֵיק מִן
הַתּוֹרָה וּמִן הַמְצֻזֹת. וְאִם הוּא
¹⁰ צִיָּקָן בְּגוֹפוֹ - גַּם הוּא רָע וְזָר,
שֶׁלֹא יַעֲשֶׂה חֶסֶד עִם בְּנֵי-אֶדָם. וְרַע

ולתועלתו, החובה היא לנהוג ההפך ממדת הפרישות, לצאת לשווקים ולרחובות קריה, לחפש למלאות טובות חברו, וביותר טובות הרבים. וכן נקוט כלל זה בידך, שרוב המדות הטובות, המה רק במה שנוגע לאדם בעצמו. אכן, במה שנוגע לחברו, החובה להשתמש בכל עוז

בהפוכה. כמו כן לגבי הזולת אין לאדם להשתמש במדת הבטחון... ('אור ישראל' מב, א עיי"ש).

וברש"י תהלים (קייב, ה) פירש את הפסוק "טוב איש חונן ומלוה, יכלכל דבריו במשפט" וז"ל: "טוב איש חונן וגו' - שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי, ואת דבריו הצריכן לו במאכל ובמשתה ובכסות מכלכל [מנהיג] במשפט ובמדה וחס על נכסיו".

וכעין זה ביאר האלשי"ך (בראשית מט, כ) את הפסוק "מאשר שמנה לחמו, והוא יתן מעדני מלך" - כי לעצמו לא היה אוכל למעדנים רק סיפוק הכרחי ["לחמו"], ולעניים היה נותן בעין יפה מעדני מלך.

ביאורים

6. ואין לו בטחון על מי שנותן לו הממון. אין הוא סומך על בעלי חובו שיפרעו לו חובותיו. ועו"ל שאין לו בטחון בה' הנותן לו את ממונו כמ"ש ה' מוריש ומעשיר (עלי אורח). ואפשר לפרש עוד שמחמת ציקנותו לא סומך על בני-אדם שנותנים לו ממון, כגון בשכר פעולה שעשה או בתמורה על דבר שמכר, וחושש תמיד שלא פרעוהו כפי הצורך. 7. והוא שנוא לבריות. מאחר והוא קמצן וחשדן. 8. אינו מהרר אחר המצוות. כיון שזה כרוך בהוצאת ממון. 9. ולא יקנה לו רב וחבר. שגם זה כרוך בהוצאת ממון. 10. ציָקָן בְּגוֹפוֹ. חס על עצמו מלטרוח בגופו למען הזולת.

ארחות

שער הציקנות

צדיקים

על כל רעות אם הוא כילי¹¹ בחכמתו ובספריו, כיון שהוא¹² אינו חסר בזה מאומה, כי החכמה דומה לאש, שאינו חסר אם מדליקים ממנו נרות או אש אחרת, ועליו נאמר: "מנע בר יקבהו לאום" (שם יא, כו), אבל בנדיב נאמר: "וברכה לראש משביר" (שם, סוף הפסוק), ופשוט הפתוב מדבר בצדקה,¹⁶ והמושל על חכמתו.

והטוב שבזאת המדה¹⁷ שאינו מפקיר ממונו בהכלים,

ביאורים

11. בחכמתו או בספריו. שאינו מהנה אחרים מחכמתו או שאינו משאיל ספריו למי שאין לו. 12. אינו חסר בזה מאומה. כיון שהשאבה והיניקה מחכמתו לא תפחיתנה (תמ"ה). כמו שאמרו (שבת קכב). "נר לאחד נר למאה". 13. מונע בר וגו'. המונע מאחרים "תבואה" (מזון רוחני), שאינו מלמדם תורה שלמד, יקללוהו בני אומתו. 14. וברכה לראש משביר. וברכת העם תחול על ראשו של המשפיע חכמה לזולת. 15. ופשוט הפסוק מדבר בצדקה. פשוטו של מקרא מדבר על תבואה ממש ("בר"), שמי שנמנע מלמכור את תבואתו בעת הצורך (כגון בשנת בצורת), הכל מקללים אותו, אפילו בני אומתו, ולעומת זאת ה"משביר" שמוכר תבואה לאחרים, הכל מברכים אותו (עיין אבן עזרא ומצודת דוד). 16. והמושל על חכמתו. שבוש הוא. ובכתי" וכן בד"ר הגירסא: "והמשל על החכמה". והוא כמבואר במסכת סנהדרין (צא). וביאר שם המהרש"א, כי התורה היא מזון רוחני לנשמת האדם, כשם שהלחם הנעשה מתבואה הוא מזון הגוף, ולפיכך הגמרא (שם) דורשת פסוק זה על המונע הלכה מפי תלמיד, שהוא כמי שמונע תבואה מאדם רעב. וכך הוא נדרש: המונע "בר", תורה, מתלמידים יקללוהו ("יקבוהו") אפילו עוברים במעי אמם, עיי"ש. 17. שאינו מפקיר ממונו בהכלים. אינו מבזבז ממונו לרכישת דברים שאין בהם תועלת, אף שאין בהם דבר עבירה.

ארחות

שער הציקנות

צדיקים

¹⁸ ופעמים נמנע מעבירות גדולות, ומחמת¹⁹ שמהסר נפשו מטובה מתוך כך אין לו גאות כמו שיש לנדיב, כי מרב טובה והנאה שיש לו לאדם²⁰ יבעט ביוצרו.

²¹ לכן ידקדק האדם בעשרו בעצמו, ויהיה נדיב במקום שראוי לו להתנב, ובמקום שאין ראוי לו להתנב²² יהיה צינן וכילי. וישקל כל זה במאזנים של תורה. וילמד מיעקב אבינו שהיה צינן שאין דגמלתו, שנאמר: "ויותר יעקב לבדו" (בראשית לב, כה), ונאמר רבותינו זכרונם לברכה²⁴ ששכח פנים קטנים וחרז עליהם, מלמד שהצדיקים חביב עליהם ממונם²⁵ יותר

ביאורים

18. ופעמים נמנע מעבירות גדולות. הכרוכות בהוצאות ממון. 19. שמהסר נפשו מטובה. שמונע מעצמו הנאות ותענוגים. 20. יבעט ביוצרו. כנאמר (דברים לב, טו) "וישמן ישרון ויבעט". 21. לכן ידקדק האדם בעשרו בעצמו ויהיה נדיב במקום שראוי. בכת"י הגירסא: "לכן ידקדק האדם בעצמו שיהיה נדיב כפי יכולתו במקום שראוי..." 22. יהיה צינן וכילי. יתנהג אז כקמצן שלא יפזר ממונו לדברים שאינם ראויים. 23. ויותר יעקב לבדו. הפסוקים הקודמים (כג-כד) מספרים שיעקב העביר את משפחתו ואת כל אשר לו מצדו האחד של נחל מעבר יבק לצדו השני של הנחל. ומאחר שכבר עבר את הנחל עם כל אשר לו, כיצד נשתתיר שם לבדו? 24. ששכח פנים קטנים. כלומר, כלים קטנים מועטים בערכם, ולצורך כלים אלו חזר יעקב שוב לעברו השני של הנחל כדי לקחתם, ונותר שם לבדו. 25. יותר ממונם. שהרי יעקב נותר לבדו בחשכת הלילה, וסיכן עצמו כדי להביא כלים קטנים שאין בהם חשיבות. [הבן יהודה] (סוטה יב). מבאר שאין הכוונה שממונם של

ארחות

שער הציקנות

צדיקים

עיונים

מגופם, (ד) לפי ²⁶ שאין פושטים יד

ד. לפי שאין פושטים יד בגזל. יעקב בקיימו כל עניני התורה בתכלית השלימות, לא נשא לבו אל הכסף כמטרה חלילה, רק אל הרוחניות בלבד. אם-כן כל מה שטרח וסיכן עצמו על פכים קטנים, היינו "לפי שאין פושטין ידיהן בגזל". פירוש הדבר, שאף בהיותו עשיר גדול באותו רגע, כיון שביקש להתרחק מן הגזל יותר ויותר, חשש עתה שמה יודקק לפכים קטנים בעתיד, ואז אז עלול הוא להיכשל בגזל.

היא הנותנת שאנו מוצאים אותו מאידך גיסא מפזר ממון רב על דבר אחד, כמו שאמרו חז"ל, שבשעה שהתווכח יעקב עם עשיו על חלקו במערת המכפלה, נטל כל הכסף והזהב שעשה בבית לבן ונתנו לעשיו תמורת חלקו בה. כי על כן כאשר ביקש לסלק את עשיו מן המערה, משום שראה בכך ענין גדול לבל יירש רשע זה חלקו בין צדיקי העולם, כדאי היה לבזבז על זה כל ממנו. הגם שהוא עצמו, במקרה של הפכים הקטנים, היה מוכן להסתכן ולהיותו לבדו בעבור פרוטות מעטות. (רבי אהרון קוטלר).

הגאון רבי יצחק אייזיק שר זצ"ל מבאר הענין לדרכו: מפני מה הצדיק חביב עליו ממנו יותר מגופו? כי מאחר שנהר עד מאוד לבל יהיה ברכושו אפילו סרך גזל, ולוא אף פרוטה אחת שאינה שלו, הרי הוא חש שממנו מתנת אלוקים, ממון כשר וטהור כנתינתו. הן הרי רק מה שהעניק הבורא על פי דין, זה מה שיש לו. וכיון שכך היא הרגשת הצדיק ביחס לרכושו, הרי צריך הוא לשומרו מכל משמר, כי הלא מתנת אלוקים היא. לפיכך חשוב היה ליעקב לשוב על עקביו אך בעבור פכים קטנים.

ביאורים

צדיקים חביב להם יותר מחייהם. מובן שאין דבר חשוב יותר מהחיים עצמם (עיין גם מהרש"א שם). הכוונה היא שהממון חשוב יותר מצער הגוף, כשם שלמדנו מעשה באמורא אבא חלקיה (תענית כג.) שהגביה את בגדיו כשעבר במקום קוצים, והעדיף שישרט עורו (שמתרפא מעצמו), ולא ייקרעו בגדיו. ²⁶ שאין פושטים יד בגזל. דהיינו, שחוששים שמה יתפתו לשלוח ידיהם בגזל אם יתרוששו. [ויש מפרשים שאינם פושטים ידיהם בגזל וכל שנמצא ברושותם זכו בו ביושר, ולפיכך הוא חביב להם (עיין שיחות מוסר, תשל"ב, כב)].

עיונים

ארחות

שער הציקנות

צדיקים

ה. להשיב הנפש למקום טהרה. כך דרש פעם המגיד מקלם בבית מדרש בהורודנא: העולם אומרים כי הכילי והקמצן סופן שמשלמים ביוקר על כל דבר שרוכשים

בגזל (חולין צא, א). ראה הציקנות הגדולה, שאדם עשיר כמו יעקב עליו השלום היה לו לחזור אחר פכים קטנים. ומצינו במקום אחר, ²⁷ שהיה ותרן שאין דגמותו, כמו שדרשו רבותינו זכרונם לברכה: ²⁸ בקברי אשר בריתי לי" (בראשית נ, ה) - מלמד שנמל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה כרי, ואמר לעשו: מל בשביל חלקך במערה (שמות רבה לא, יז). היש ותרן כזה? לכן מזה ילמד אדם ²⁹ שלא יפזר לריק ושלל לצדק. ובמקום מצוה, כגון בצדקה ובשאר מצוות ³⁰ התלויות במעוה, כגון לקנות רב וחבר וספרים, ³¹ יהיה ותרן גדול כרי להשיג מעלות עליונות ³² (ה) להשיב הנפש למקום טהרה, שתהא צרויה בצרור החיים, כדכתיב:

ביאורים

²⁷ שהיה ותרן שאין דוגמתו. שפור ממון רב לצורך מצוות. ²⁸ בקברי אשר בריתי לי. יעקב אבינו קודם פטירתו אמר ליוסף: "הנה אנכי מת, בקברי אשר בריתי לי בארץ כנען, שמה תקברני". המדרש מפרש את הכתוב "בריתי" לשון "כרי" [-ערימה], הרומז על כך שיעקב העמיד לעשו ערימות של כסף וזהב כמין 'כרי' [-ערימת תבואה], וא"ל טול את אלו כנגד חלקך במערת המכפלה. ²⁹ שלא יפזר לריק. בכת"י הגירסא: "שלא יפזר אפילו פרוטה לריק". ³⁰ התלויות במעוה. בהוצאת מעות. ³¹ יהיה ותרן גדול. יזיל מעות מכיסו בשפע ובנדיבות לב לצורך דברים אלו. ³² להשיב הנפש. אחר הפרדה מן הגוף.

ארחות

שער הצינוק

צדיקים

עיונים

וְהָיְתָה נַפְשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בְּצִרְרוֹר

הַחַיִּים" (שמואל-א כה, כט).

בעולם הזה, ואילו אני אומר כי גם בענייני עולם הבא הם משלמים ביוקר. לדוגמא:

מתכנסים עסקני הציבור לאסיפה בדבר צדקה כפדיון שבוים וכדומה. אם האדם הוא נדיב לב, אזי כאשר רק שמע על דבר האסיפה, הרהר בלבו כי ודאי דבר נכון וישר הוא, וכי הוא יהיה הראשון לתרום חמשים רובל לענין. גם בבואו לאסיפה תיכף שדרשו ממנו להפריש למען המטרה הקדושה, נענה ברצון ואמר: בשמחה אתן! אחר הוציא מכיסו סך חמשים רובל והעניקו לגבאי הצדקה. צא ולמד, אדם זה לא הוציא אלא חמשים רובל, אבל שכרו בעולם הבא ישולם לו בעד מאה וחמשים רובל. כי יצרפו אל נתינתו גם את שני המחשבות הטובות שחשב בטרם הנתינה, שהרי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה.

לא כן הקמצן, בשמעו מראש את דבר האסיפה, יעסעס על הכינוס המיותר הזה לדעתו, ויחליט נאמנה כי הוא לא ילך ולא יתן. אחר-כך בשל הבושה מפני מה יאמרו נאלץ גם הוא לבוא לכינוס, ועדיין נאמן להחלטתו כי לא יוציא פרוטה מכיסו. סוף דבר הוא שכופין עליו בדברי תוכחה ומוסר, וגם הוא נותן חמשים רובל, בדיוק כמו רעהו הנדבן. אבל הבדל גדול קיים ביניהם, שכן האחרון כבר לא יקבל בעולם הבא כי אם עבור חמשים הרובלים הללו אשר נתן למעשה. הנה כי כן, גם בשכרו של הקמצן לעולם הבא סופו שהוא משלם ביוקר. אשר על כן - סיים המגיד באזני קהל מאזיניו - מוטב כי ישכיל האדם להזדרז ויפריש לצדקה מתוך שמחה ונדיבות לב.

ביאורים

33. והיתה נפש וגו'. בעבור זה תהיה נפש אדוני קשורה בצרור החיים הנצחיים הרוחניים אחר הפרדה מן הגוף.

עיונים

ארחות

שער הזכירה

צדיקים

**שְׁעַר הַתְּשׁוּעָה-עֶשֶׂר
שְׁעַר הַזִּכְרָה**

חֶלֶק א'

א. הזכירה. למרות שהזכרון היא מתנת שמים שאדם ניחן בכוח זה, מ"מ ללא שימת לב מצד האדם לזכור את מה שמוטל עליו לזכור, הדברים ישכחו מלבו, ועל זה עליו לעמול.

יש אצל האדם דרגות שונות של זכרון. יש אדם זוכר דברים

הַזִּכְרָה הַזִּכְרָה הַזִּכְרָה

הַזִּכְרָה הַזִּכְרָה הַזִּכְרָה

הַזִּכְרָה הַזִּכְרָה הַזִּכְרָה

הַזִּכְרָה הַזִּכְרָה הַזִּכְרָה

בבהירות רבה, כאילו עומדים לנגד עיניו עם כל חיותם. ויש דברים שזכרונם כאילו רדום וכהה. כידוע, זה תלוי הרבה ברצון האדם. דבר שהאדם מעוניין בו מאד - נשאר חי בזכרונו. מאידך גיסא, דבר שאין האדם מעוניין בו, או שיש לו התנגדות, שוקע בזכרונו, עד שמגיע לשכחות התחתונות של זכרונו, שהן מתחת לסף ההכרה. נמצאנו למדים, שעוצמת הזכרון והפעלת המעשים המתחייבים מזה, תלויים זה בזה. וכע"ז ביאר במכתב מאליהו (ח"א עמו' 129) את מהלך פעולתם של הזכרון והשכחה. וז"ל: "הננו סוברים בטעות, כי מחשבה ששכחנו, כבר איננה בנו. באמת קיימת תמונתה במוחנו, אלא שרחוקה היא מנקודת ההכרה. כשאנו מתרכזים לזכור המחשבה השכוחה, היא שבה אל הכרתנו".

"המידות והכוחות שעובדים מתחת לסף הכרת האדם, המה אשר יקרבו את

ביאורים

1. הזכירה. 'זכירה' הנאמרת כאן אין מדובר על "זכרון" שהוא כשרון שחנן אותו הבורא, כי הוא מתנת שמים אשר אין זה נוגע למדות ומעלות האדם שעליו לעמול להשיגם. אלא המדובר כאן על זכירה שהיא תלויה ברצונו של האדם לזכור ועד כמה שחשוב לו הענין כך הוא זוכרהו, ודבר זה אינו נקנה אלא בעמל ויגיעה. (עלי אורח). 2. שאין העולם יכול להתקיים בלא הזכירה. כלומר, אם אדם לא יתן אל לבו לזכור את מה שצריך לזכור, חייז בעוה"ז יהיו בלתי אפשריים. 3. משא ומתן. כל הקשרים והיחסים שבין בני אדם, ולא דוקא עסקי מקח וממכר.

ארחות שער הזכירה צדיקים עיונים

שֶׁל עוֹלָם הָיָה הַכֹּל תָּלוּי בְּזִכְרָהּ, כִּי לֹא הָיָה אָדָם מֵאָמִין לְחִבְרוֹ אוֹ מְלֻחָה לֹא⁴ אִם לֹא הָיָה זֹכֵר. וְכָל הָעֲנִינִים שֶׁבְּעוֹלָם, כְּגוֹן⁵ מִקָּח וּמִמְכָּר, אִם הָיוּ שׁוֹכְחִים⁶ דְּבָרֶיהֶם לֹא הָיוּ יְכוּלִים לַעֲשׂוֹת מִקָּח וּמִמְכָּר אוֹ לַעֲשׂוֹת תְּנָאי בֵּינֵיהֶם⁷ בְּלֹא זְכִירָה. וְאִין צָרִיךְ לְהֶאֱרִיךְ בָּזֶה, כִּי הַדָּבָר יָדוּעַ לְכָל. לָכֵן יִקַּח הָאָדָם זֹאת הַמַּדָּה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ לְכָל הָעֲנִינִים,⁸ כִּי הַזְכִּירָה הִיא גִּדְרָה לְאִמָּת, אִיךָ יִזְכֹּר גִּדְרֵיו⁹ שֶׁנֶּגְדֵר לָקִים. וְאִם יֵשׁ¹⁰ דָּבָר בֵּינוֹ וּבֵין חֲבֵרוֹ,¹¹ יִזְכֹּר הָעֲנִין וְלֹא יִשְׁנֶה דְבָרָיו. גְּלַה לֹא דָבָר-סֵתֵר וְצִוְהָ לֹא שְׁלֵא לְגִלּוֹת, יִזְכֹּר צְוּוֹי וְלֹא יִגְלֶה. לָזֶה מִחֲבֵרֵי מַעוֹת אוֹ שְׂאֵל מִמֶּנּוּ כְּלִי בֵיתוֹ, יִזְכֹּר כְּמֹה מַעוֹת

ביאורים

4. אם לא היה זוכר. הוא או חבירו. 5. מקח וממכר. קניה ומכירה אחד מהשני. 6. דבריהם. פרטי הענין שסיכמו ביניהם. 7. בלא זכירה. כי לא היה זוכר לקיים תנאו. 8. כי הזכירה היא גדר לאמת. כלומר, על האדם להיות אמיתי העומד בדיבוריו ומקיימם, ואם לא ישתמש בכח זכרונו לזכור את אשר עליו לזכור, לא יוכל לעמוד בדבריו או להעמיד דברים על דיוקם, כפי שממשיך רבינו לבאר. 9. שנדר לקיים. אם לא יזכור שנדר. 10. דבר בינו ובין חברו. סיכם עם חברו בענין מסויים. 11. יזכור הענין. בכת"י הוסיף: כהויתו.

עיונים ארחות שער הזכירה צדיקים

ב. השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך. כתב רבינו יונה (שע"ת שער ג, כז) "הוזהרנו בזה לזכור את השם יתברך בכל עת". והפסוק ממשיך ואומר: "לבלתי שמור מצותיו ומשפטיו וחוקותיו אשר אנכי מצוך היום", וביאר ב"אור יחזקאל" שהטעם שחייב אדם לשמור המצוות הוא

ארחות שער הזכירה צדיקים

לָזֶה מִמֶּנּוּ, וַיִּדְקֶדֶק בְּחִשְׁבוֹנוֹ, וַיִּשְׁלֹם הַכֹּל. וּמִי שֵׁיִשׁ לוֹ עֲסָקִים רַבִּים וְהוּא טְרוּד, צָרִיךְ לִזְהַר מְאֹד¹² שְׁלֹא יִלְוֶה מַעוֹת אוֹ שְׁלֹא יִשְׂאֵל¹³ עֲנִינִים מִן כְּנִי-אָדָם, כִּי בֵּינָן שְׂהוּא טְרוּד יִשְׁכַּח הַכֹּל וְלֹא יִזְכֹּר. גְּמַל לוֹ חֲבֵרוֹ טוֹבָה, יִזְכֹּר כְּדִי שִׁיּוּכָל לְהָשִׁיב לוֹ.

וְלִעֲנִין הַצָּדִקָה צָרִיךְ¹⁴ לִזְכֹּר הָעֲנִינִים¹⁵ וְלַהֲעֵלוֹת עַל לְבוֹ דְּחָקָם, וּמִתּוֹךְ כֵּךְ יַעֲזֹר לָהֶם. וְאִם יִבּוֹא לְהַעֲדִיר בְּבֵית-דִּין עַל מֹה שֶׁרָאָה וַיִּדַּע, צָרִיךְ הָאָדָם שִׁיזְהַר מְאֹד שִׁיזְכֹּר, וְלֹא יַפְחַת וְלֹא יוֹסִיף עַל מֹה שֶׁרָאָה וַיִּדַּע.

רֵאָה אִיךָ הַזְכִּיר הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא עַל הַזְכִּירָה, שֶׁנֶּאֱמָר: "(ב)הַשְׁמַר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ

ביאורים

פירוש, יזכור הענין על פרטיו ותנאיו. 12. שלא ילוה מעות. ללא שטר או עדים, מחשש שישכח מחובו ויכחיש את המלוה כשיתבענו. 13. ענינים. חפצים. 14. לזכור הענינים. הזקוקים לצדקה. 15. ולהעלות על לבו דחקים. להרגיש בסבלם ולהצטער בצרתם.

ארחות שער הזכירה צדיקים עיונים

לְכַלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֹתַי וּמִשְׁפָּטַי
וְחֻקֹּתַי (דברים ה, יא). וְזֶה דְּבַר
גָּדוֹל הַזֹּכֵר אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּכָל
מַעֲשָׂיו. וְכֵן אָמַר דָּוִד: ¹⁶שְׁוִיתִי
ה' לְנִגְדֵי תְּמִיד" (תהלים טז, ח).

הזכירה היא ¹⁷מעלה עליונה,

כדי שלא ישכח את ה'
וכמו שכתב הרמב"ן
(סוף פרשת בא):
"כוונת כל המצוות
שנאמין באלקינו" -
המקיים מצוה נזכר
שיש מצוה, ובכך הוא
מחדש את קיום
האמונה בלבו.

ג. וזה דבר גדול הזוכר
את השם יתברך בכל
מעשיו. במסכת ברכות

(סג.) דרש בר קפרא: איזו היא פרשה קטנה (-פסוק אחד), שכל גופי תורה
תלויין בה (שכל עיקרי התורה נכלליין בה)? "בכל דרכיך דעהו והוא יישר
אורחותיך" (משלי ג, ו). כלומר, בכל ענייניך דע את ה'.

המהרש"א מפרש שהפסוק "בכל דרכיך דעהו" מלמד שיש לדעת ידיעה
אמיתית בדרכי ה' והשגחתו, שהוא נותן שכר לצדיקים ומעניש את
הרשעים. מי שמתנהג לפי ידיעה זו יבחר בדרך הישר ואז יתקיים בו "יישר
אורחותיך", כמו שאמרו בגמרא (מכות י:): בדרך שאדם רוצה לילך מוליכים
אותו. ולפי דבריו יש לפרש "שכל גופי תורה תלויים בה", משום שידיעת
דרכי ה' כוללת את עיקרי האמונה שמנה הרמב"ם בפיהמה"ש לסנהדרין
(פרק יא).

הרמב"ם (דעות ג, ב-ג) כתב שצריך אדם לכוון לבו וכל מעשיו לידע את
השם בלבד (כדברי המשנה באבות ב, יב) ולא יכוון לשם הנאתו, הן בענייני
אכילה ושתיה, הן בכל ענייני העולם.

ד. שויתי ה' לנגדי תמיד. הרמ"א מציב בראש ה"אורח חיים" יסוד גדול זה
בעבודת ה', על פי דברי הרמב"ם בספר מורה נבוכים, וזה לשונו: "שויתי ה'
לנגדי תמיד - הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני

ביאורים

16. שויתי ה' לנגדי תמיד. שמת את ה' למול עיני תמיד. 17. מעלה עליונה.
בעבודת ה'.

ארחות שער הזכירה צדיקים עיונים

¹⁸וְהָיָא כְּלִי שְׁמִחָזִיק בְּכָל הַמִּצְוֹת
¹⁹וְכָל הַתּוֹרָה. ^(ה)בְּצִיצִית נֶאֱמַר:
²⁰וְזָכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה'
וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם וְגו' ²¹לְמַעַן תִּזְכְּרוּ

לבדו בביתו כשיביתו ותנועתיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול... כשישים
האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו
ורואה במעשיו... מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו
ממנו תמיד".

ה. בציצית נאמר וזכרתם... למען תזכרו... כתפילין נאמר והיה לך לאות על
ידך ולזכרון בין עיניך. כתב השו"ע בהלכות ציצית (או"ח ס"ח ח', ח) יכוון
בהתעטפו שצונו הקב"ה להתעטף בו כדי שזכור כל מצוותיו לעשותם.
ובהלכות תפילין (סי' כ"ה, ה) כתב: יכוון בהנחתם שצונו הקב"ה להניח
ארבע פרשיות אלו, שיש בהם יחוד שמו ויצאת מצרים, על הזרוע כנגד הלב
ועל הראש כנגד המוח, כדי שזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו, שהם מורים
על יחודו ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם
כרצונו, וישעבד להקב"ה הנשמה שהיא במוח וגם הלב שהיא עיקר התאווה
והמחשבות, ובזה יזכור הבורא וימעיט הנאותיו. וכתב הב"ח (בסימן ח'):
"מה שהכריח לרבינו להורות דבעי שיכוין בהתעטפו וכן בהלכות תפילין
(ובהלכות סוכה) נראה דלפי שכתוב בפרשת ציצית למען תזכרו וגו'
ובתפילין והיה לך לאות וגו' למען תהיה תורת ה' בפיה כי ביד חזקה הוציאך
ה' ממצרים (ובסוכה למען ידעו דורותיכם וגו') יורה כי עיקר המצוה וקיומה
תלויה בכוונתה שיכוון בשעת קיום המצוה". כלומר, כיון שהדגישה התורה

ביאורים

18. והיא כלי שמחזיק כל המצוות. כי ע"י הזכירה זוכר האדם לעשות את כל
המצוות המוטלות עליו, כל מצוה בזמנה. 19. וכל התורה. ידיעת התורה
תלויה בזכרון. 20. וזכרתם וגו'. כאשר תראו את הציצית תזכרו את כל
מצוות ה' ותעשו אותם. 21. למען תזכרו וגו'. על ידי התבוננות בציצית
תזכרו שאתם עבדי ה' ותקיימו את כל מצוותיו.

ארחות שער הזכירה צדיקים עיונים ארחות שער הזכירה צדיקים עיונים

וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתַי (במדבר טו, לט-מ). בַּתְּפִלִּין נֹאמַר: "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ, לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ" (שמות יג, ט); וּבְתִיבָה: "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם, וְשִׁמְרָתָּ וַעֲשִׂיתָ אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה" (דברים טז, יב). וְכִיוֹן שֶׁחָבַל תִּלְוִי בְּזִכְרָהּ, יֵשׁ לִי לְכָתֵב²³ שְׁלֹשִׁים דְּבָרִים שֶׁתִּזְכֹּר בְּכָל יוֹם שְׁתֵּי פַעַמִּים, וְתִכְנִסֶם בְּעֵמְקֵי הַלֵּב וּבְמַחְשְׁבוֹתֶיךָ. לֹא תִזְכְּרֶם בְּפִיךָ בְּלִבְךָ, אֲךָ תִּכְתְּבֶם עַל לוח לִבְךָ, וְאִז תִּהְיֶה עֲבוֹדָתְךָ מְקַבֶּלֶת לִפְנֵי הַמָּקוֹם בְּרוּךְ-הוּא, וְתִשָּׂא חֵן וְחֶסֶד לִפְנֵינוּ.

הַזִּכְרָה הָרִאשׁוֹנָה - שֶׁתִּזְכֹּר²⁵ אֵיךְ הוּצֵאתָ מִבֹּרָא וְתִזְכֹּר מֵאֵין לֵיֶשׁ. וְזִכֹּר²⁶ הַמִּזְבֵּחַ שֶׁעָשָׂה עִמָּךְ

ביאורים

22. זוכרת וגו'. תזכור שהיית עבד במצרים ועל-מנת כן פדה אותך ה' מעבדותך במצרים, כדי שתשמור ותעשה כל המצוות. 23. שלשים דברים. שלשים אופנים של חשבון הנפש המביאים את האדם לידי מילוי כל חובותיו כלפי ה'. [שלשים הזכרונות הם שלשים הנקודות שבספר חובות הלבבות שער חשבון הנפש פ"ג בקיצור, ולפעמים בתוספת נופך]. 24. אך תכתבם על לוח לבך. חקוק אותם על לבך שתזכרם תמיד. 25. איך הוציאתך הבורא יתברך מאין ליש. כלומר, שיתבונן האדם בהשתלשלות יצירתו ויביט אל תחילת התהוותו, שיצא מההעדר אל המציאות [- למהות של אדם]. 26. המזבחה שעשה עמך. ששמר עליך וספק לך כל צרכיך.

ו. ואיך גדלך ונשאך על כל הבריות. האדם הוא מבחר היצורים, ואמרו הקדמונים שהאדם עולם קטן. וכן מבואר באבות דרבי נתן (פרק ל"א ג) שכל מה שיש בעולם יש מעין זה בהאדם ע"ש באורך. כמו כן ניתנה באדם דעה שאין בכל שאר הבריות.

ובתהלים (ח, ז) נאמר: "תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו". כלומר, הקב"ה נתן לאדם למשול בכל הבריות, ושם את כולם "תחת רגליו" - נכנעים אליו. במנורת המאור (פ"ו - המצוות) מבאר את ענין "ברכות הנהנין": כיון שכל בריאת העולם היא כדי שישבחו את הקב"ה, השליט הקב"ה את האדם על הבריאה כדי שיוכל ליהנות ממנה, ובכל פעם שהוא משתמש ונהנה מהנברא בעולם עליו לתת תודה כדי לקיים את החובה שהיא תכלית בריאתו. משל למלך בשר ודם שנטע פרדס נאה ושתל בו כל מיני פירות שבעולם. בעת בישול הפירות היה צריך המלך ללכת למדינה אחרת. אמר המלך, מה אעשה? לאכול פירות הפרדס אי אפשר, מפני שאני מסתלק. למכור אותם אי אפשר, כי מה יתרון יש לי בדמיהם הואיל ואני מלך. מה עשה? הפקיד את כל הפירות של הפרדס ואמר, יבואו הכל ויאכלו בחינם, על מנת שיאמר כל אחד ואחד בשעה שהוא אוכל מפירות הפרדס, יחי המלך! והפקיד שומרים על הפרדס וציוו אותם שכל מי שיבוא לאכול מפירות הפרדס שיניחו אותם לאכול בחינם על מנת שיאמרו יחי המלך.

דברים דומים מופיעים כבר באבודרהם (הלכות ברכות ד"ה חייב כל), חייב כל איש ישראל לברך את הבורא ולהודות לו על כל מה שברא בעולמו על כל דבר ודבר ברכתו הראויה לו בזמנים שקבעו להם רבותינו ז"ל, כי כל מה שברא לא בראו אלא לכבודו לצורך האדם ותועלתו שנאמר (תהילים ח ז) 'תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו'.

ביאורים

27. מעורך. מיום שהנך קיים בעולם. 28. ונשאך. למעלה ראש בכבוד וחשיבות. 29. על כל הבריות. כי מצבו של האדם יותר נעלה, ומדרגתו יותר רמה, ומתכונתו מובחרת יותר מזו של הדומם, הצומח והחי.

ארחות

שער הזכירה

צדיקים

³⁰ וְכָל זֶה עָשָׂה לָךְ וְלֹא שָׁהִיָּה חַיִּיב לַעֲשׂוֹת לָךְ, אֲלֵא בַּחֲנָם עָשָׂה לָךְ, ³¹ וּמִרֹב חֲסָדָיו גָּמַל לָךְ כָּל זֶה, וְעָבִיר זֶה אֶתְּהָ חַיִּיב לְהוֹדוֹת לַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ.

הַשְׁנִיָּה - שְׂיִזְכֹּר חֲסָדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ ³² שֶׁהוּא שָׁלֵם בְּאִיבָרָיו. וְיַחְשֹׁב, אִם הָיָה חוֹלָה אִיבָר אֶחָד וּבָא רוֹפֵא וְרִפָּא אוֹתוֹ - כִּמָּה ³³ הָיָה נִכְנָע וּמְחֻזָּק מִזִּכָּה לְרוֹפֵא הַהוּא! קַל-וְחֹמֶר שִׁיעֲשֵׂה בֶן לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ ³⁴ שֶׁעָשָׂהוּ שָׁלֵם.

הַשְּׁלִישִׁית - שְׂיִזְכֹּר חֲסָדֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ שֶׁנָּתַן בּוֹ ³⁵ חֲכָמָה וְדַעַת. וְיַחְשֹׁב, אִם הוּא הָיָה שׁוֹטָה

ביאורים

30. וכל זה עשה לך ולא שהיה חייב לעשות לך. בכת"י הגירסא: "וכל זה עשה לך לא מפני שהיה חייב לך". כלומר, לא מפני שהיה בך לפני כן איזו שהיא מעלה או סיבה שתחייב זאת, אלא רק מתוך חסד האלהים, טובו ונדיבותו. 31. ומרוב חסדיו גמל לך כל זה. כלומר, עצם בריאת העולם ויצירת האדם אינה מצד שהקב"ה צריך זאת, אלא הכל בא מרוב טובו ומחסדיו הרבים לברוא בריה שכוז שתוכל לדבוק בבורא יתברך, כמו שביאר ענין זה בטוטר"ד בספר "דרך ה'" לרמח"ל. (עלי אורח). 32. שהוא שלם באבריו. שברא אותו כשהוא שלם ומתוקן בכל איבריו. 33. היה נכנע. והיה עושה את מה שהוא מצוה לו ודבק בעבודתו. 34. שעשהו שלם. בכל איבריו בלי צרה, שיחזיק לו טובות (הוספה בכת"י). 35. חכמה ודעת. שעל ידם הוא נחשב במדרגה גבוהה מעל בעלי חיים שאינם מדברים, כמו שכתוב (איוב לה, יא): "מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמו".

ארחות

שער הזכירה

צדיקים

וּמִקְרָע כְּסוּתוֹ - כִּמָּה הָיוּ עֲנִיָּוֵי מְקַלְקְלִים ³⁶ וְלֹא הָיָה נִחְשָׁב לְמֵאוּמָה. וְאִם הָיָה רוֹפֵא מְרַפָּא שְׁמוֹתָ - ³⁷ כִּמָּה הָיָה רָאוּי לְשִׁבְחָה! קַל-וְחֹמֶר לַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ.

הַרְבִּיעִית - שְׂיִזְכֹּר הַטּוֹבָה שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֵל יִתְבָּרֵךְ, שֶׁנָּתַן לוֹ תוֹרָתוֹ הַקְּדוּשָׁה ³⁸ לְהוֹדוֹת לוֹ דְּרָכָיו הַיִּשְׂרָיִם לְהַגִּיעַ לַעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרֵךְ, וְיִתְרַצֶּה בָּהּ לְהוֹדוֹת לָאֵל אֲדוֹן הָעֲלִיּוֹן, ³⁹ וּבָהּ יִגִּיעַ לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים לְהַנִּית מִזִּיז הַשְּׂכִינָה.

הַחֲמִישִׁית - שְׂיִזְכֹּר רַחֲמֵי הָאֵל יִתְבָּרֵךְ, ⁴⁰ שֶׁרַחֲמָם עָלָיו לְתַת תּוֹרָתוֹ הַטְּהוֹרָה בִּידוֹ. וְאֵלּוּ מְלֶכֶךְ בְּשֵׁר-וָדָם שָׁלַח לוֹ כְּתָב, וְקָרָא כָּל הַכְּתָב, וְהָיָה בּוֹ דְּבָר

ביאורים

36. ולא היה נחשב למאומה. כמו שאמרו חז"ל (ויק"ר א, ו): "דעה חסרת מה קניית? דעה קניית מה חסרת?". 37. כמה היה ראוי לשבחו וכו'. בכת"י הגירסא: כמה זה הנרפא היה חייב לשבח לרופא. קל-וחומר לפני יוצר כל, שהוא רופא חנם. 38. להודות לו... אדון העליון. בכת"י הגירסא: להורות לו דרכיו הישרים, כדי להגיע אל המעלות לעבוד עבודת האל יתברך, ויתרצה בה אל האדון העליון. 39. ובה יגיע לאור באור החיים. שעל ידי התורה יוכל לזכות לעולם הגמול שהוא עולם הבא וליהנות מאור-השכינה. 40. שריחם עליו לתת תורתו הטהורה בידו. וידרוש מעצמו להשתדל ולהתאמץ להבינה על בוריה ולהתמסר בכל כחו ללימוד וידיעת התורה.

ארחות שער הזכירה צדיקים עיונים

שְׁלֹא חֲבִין - כְּמָה הָיָה מִצְטָעֵר עַל זֶה
שְׁלֹא הָיָה יוֹדֵעַ מַה שֶּׁצָּהָהוּ הַמֶּלֶךְ.
וְאֵין סֶפֶק, אִם הָיָה בְּמִקְוָמוֹ אֶפְלוּ
קָטָן מִן הַקְטָנִים שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ לִפְרֹשׁ לוֹ
מַה שְׁלֹא חֲבִין,⁴¹ הָיָה מְמַהֵר לְלַכֵּת
אֵלָיו, וְלֹא הָיָה מְתַפְּשֵׁי. כָּל־שָׁפָן
שִׁיעֵשָׂה בֵּן⁴² בְּתוֹרַת אֱלֹהֵינוּ.

ז. השמש עושה ככל יום
מה שצוהו האל יתברך.
בנוסח ברכת הלבנה
נאמר על צבא השמים:
"ששים ושמים
לעשות רצון קונם".
והוא כנאמר בתהלים
(יט, ו) על השמש
שבעלותו בכל בוקר
"ישיש כגבור לרוץ
אורח" (רש"י סנהדרין

הַיְשִׁישִׁית - שִׁיזְכֹּר אִם יֵשׁ בּוֹ⁴³ שׁוֹם דְּבַר מַה שִׁיעֵבֵר בּוֹ
עַל שֶׁצָּהָהוּ יוֹצְרוֹ.⁴⁴ וְיִחְשֹׁב עַל זֶה, שֶׁכָּל
הַדְּבָרִים שֶׁבָּרָא הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ הֵם עוֹשִׂים מִצְוָתוֹ: הַחֲמוֹר
נוֹשֵׂא מִשָּׂא, חֶסֶם וְהַשּׁוֹר חוֹרְשִׁים, וְאֵין שׁוֹם יוֹם
שֶׁמוֹרָדִים בְּאֶדְוָנָם.⁽¹⁾ הַשֶּׁמֶשׁ עוֹשֶׂה כָּכָל יוֹם מַה שֶּׁצָּהָהוּ

ביאורים

41. היה ממהר ללכת אליו. כדי לירד לסוף דעתו של המלך ומה שצוה לו
המלך. (הוספה בכת"י). 42. תורת אלהינו. שיבין וידקדק בתורתו ככיוון
דעתו. (כת"י). ואם לא יבין ילך אצל חכם שיפרש לו. 43. שום דבר מה שיעבור
בו על שצוהו יוצרו. בכת"י הגירסא: אם יש בו שום איבר שעבר בו על מה
שצוהו יוצרו. 44. ויחשוב על זה שכל הדברים שברא הבורא. בכת"י הגירסא:
"ויחשוב על זה שכל מה שברא האלהים - הכל לכבודו נברא, וכל הדברים
שברא הבורא...". כלומר, כיון שהכל לכבודו נברא [כנאמר (ישעיה מג, ז) "כל
הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו"], אי"ש לו להרגיל את
אבריו לשמור את התורה, וילמד ק"ו מכל שאר הברואים שברא הבורא [כדומם
חי וצומח - ואינם בעלי דעת כבני אדם], שעושים את מצוותיו ללא שינוי.

ארחות שער הזכירה צדיקים עיונים

מב.). מכאן יש להקיש
לכל שאר צבא השמים
שכולם שמחים לקיים
את רצון ה'. עוד נאמר
בברכת הלבנה (לא'
הגירסאות בראשונים):
"פועלי אמת שפעולתן
אמת", דהיינו, צבאות
השמים הם פועלי
אמת, שממלאים
פקודתם בתמידות
וללא שינוי מסדרם,
והיינו "פעולתם אמת"
(רש"י שם).

ח. אשר אדוניו מטיב
עמו ומספיק לו צרכיו

ארחות שער הזכירה צדיקים

הָאֵל יִתְבָּרֵךְ, וְאִם הָיָה יוֹם אַחֵד
שְׁלֹא הָיָה זוֹרֵחַ וְהָיָה חֶשֶׁךְ - כְּמָה
הָיָה פֶּלֶא בְּעֵינֵי הָעוֹלָם! אוֹ אִם
הָאֲדָמָה לֹא הָיְתָה נּוֹתֶנֶת יְבוּלָהּ
וּפְרוֹתֶיהָ, הָיוּ כָּל הָעוֹלָם מֵתִים.
וְעַתָּה רְאֵה, שֶׁכָּל הַדְּבָרִים⁴⁵ עוֹשִׂים
שְׁלִיחוֹתָם, וְאֵיךְ לֹא יִתְבַּיֵּשׁ הָאָדָם
לְהַרְגִּיל אִיבָרָיו,⁴⁷ שֶׁנִּבְרָאוּ לְשִׁמּוֹר
הַתּוֹרָה, וְהוּא מְשַׁנֵּה אוֹתָם וּמְרַגֵּל
אִיבָרָיו לְעֵבֵר עַל הַתּוֹרָה.

הַשְּׁבִיעִית - שִׁיזְכֹּר בְּעֵינֵי הָעוֹלָם, עֶבֶד שֶׁרָאָה
(ח)⁽¹⁾ אֲשֶׁר אֲדוֹנָיו⁴⁹ מִיֵּטִיב עִמּוֹ וּמִסְפִּיק לוֹ
צָרָיו - כְּמָה צָרִיף אוֹתוֹ עֶבֶד לְקַבֵּל עָלָיו מוֹרָא אֲדוֹנָיו

ביאורים

45. עושים שליחותם. וכמו שאמר הנהר גינאי [לרבי פנחס בן יאיר כשאמר
לו חלוק לי מימין ואעבור בך, כלומר, שיעצור את זרימת מימיו בכדי שיוכל
לעבור בו]: "אני הולך לעשות רצון קוני... אני ודאי עושה". כלומר, אני,
בורימת מימי, עושה רצון קוני, הגורם על המים לזרום (חולין ז). 46. ואיך
לא יתבייש האדם, שנברא בדעה בינה והשכל המכיר בגדלותו יתברך,
ומוקף בחסדיו. 47. שנבראו לשמור התורה. שתכלית בריאת האברים היא
כדי שישימשו לאדם כלים שאיתם יעבוד את הבורא ית'. 48. שיזכור בעיני
העולם. שיקח משל מעניני העולם הזה. 49. מיטיב עמו, למרות שאינו חייב
בכך.

וְאֶהְיֶה לָפָנָיו, וְשִׁפְתָּי לִפְנֵי הָאֵל.
כָּכָל כָּחוֹ שִׁמְצָא חֵן בְּעֵינֵי אֲדוֹנָיו.

כמה צריך אותו עבד לקבל עליו מורא אדוניו ואהבתו וכו'. אמרו חז"ל (בראשית רבה):

"בראשית ברא - בזכות ביכורים שנקראו ראשית נברא העולם". מהר"ם אלשי"ך תמה על מה ששנינו במסכת ביכורים שכל בעלי אומנויות עומדים בפני מביאי ביכורים ושואלים בשלומם; וזאת, אף על פי ששאלת שלום אסורה לפועל השכור לבעל הבית משום גזל, כאן התירו משום חביבות מצוות ביכורים. מהו ייחודה של מצוה זו?

ליישוב שאלתו הוא מקדים שהחובה להכיר טובה הינה מייסודות עבודת ה'. הקב"ה משפיע על האדם רוב טובה, חיים, מזון עוד ועוד, וחייב האדם להכיר בטובתו של מקום ובכך ניכרת מדרגתו; שכן עדין הנפש יתבונן תמיד ויבחין מי הוא זה שהשפיע עליו את כל הטוב ויודה לקב"ה, ולעומתו מי שנפשו גסה לא יכיר ולא יודה בטובתו של הקב"ה.

הגר"י ניימן זצ"ל המביא דברים אלה בספרו "דרכי מוסר", מוסיף ומביא מה שכתב הרמב"ן בפרשת האזינו ש"עם נבל ולא חכם" - אלו האפיקורסים. וביאר הגר"מ משה רוזנשטיין זצ"ל מדוע נקרא האפיקורס נבל, לפי שאינו מכיר בטובת הקב"ה. משל לאדם שנזדמן לבית חבירו ואוכל ושותה ונהנה מטובתו של חבירו, ומסרב להכיר בטובה שעשה עמו בעל הבית. אדם זה בשם "נבל" יכונה. מכאן קצרה הדרך לאפיקורסות, שהרי אמרו רז"ל כל מי שאינו מכיר בטובתו של חברו, סוף שאינו מכיר בטובתו של מקום. גס הרוח שאין בו המידה של הכרת טובה, לא יכיר לעולם בטובה שמקבל מאת ה'.

הכרת טובה היתה, כידוע, הסיבה לכך שאת היאור הכה אהרן ולא משה, לפי שמה חייב היה להכיר טובה ליאור שהגין עליו בקטנותו. ואם לדומם חייבים הכרת טובה - קל וחומר לאדם, ועל אחת כמה וכמה להקב"ה!

לפיכך הפליגה התורה בחשיבות המצוה של הבאת ביכורים ובגללה בטל פועלים ממלאכתם, לפי שבה מכיר האדם בטובת הקב"ה עליו, שהשפיע ברכה באדמתו, ומאיתו יתברך כל אשר יש לו. אפילו מי שיש לו חיטה אחת בלבד מביא ביכורים כדי להביע בכך הכרת טובה למי שנתן לו כל טוב. כדאי איפוא היה שייבא העולם כולו בזכות ביכורים.

⁵⁰ קל-וְהוֹמֵר שִׁיקְבַּל הָאָדָם עָלָיו עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם, וְיִחְשַׁב עֲצָמוֹ כְּעֶבֶד נִכְנָע לִפְנֵי רַבּוֹ, וְאֵל יִרְאֶה בְּעֲצָמוֹ ⁵¹ שׁוֹם שְׂרָרָה וְנָאוֹת.

הַשְׂמִינִית - שִׁזְכֹּר כָּל עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ אִיךָ הֵם זְרִיזִים ⁵² וּמִשְׁתַּדְּלִים בְּעֲבוּדָתוֹ. וְאֵם עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ

⁵³ יַעֲשׂוּ מַעֲשֵׂה הַמֶּלֶךְ דָּבָר שֶׁצָּרִיךְ חֲכָמָה וְעֲצָה, הֵנָּה ⁵⁴ יִפְגּוּ לָבָם מִכָּל דָּבָר, וְיִשְׁיֻמוּ כָּל מַחֲשַׁבוֹתֵם וְחֲכָמָתָם לַעֲשׂוֹת עֲנֵן הַמֶּלֶךְ בְּתַבּוּנָה וּבְחֲכָמָה ⁵⁶ וּבְכוּוֹן ⁵⁷ כָּכָל לֵב אֲשֶׁר יוֹכְלוּ לַעֲשׂוֹת. וְאֵם יָבוֹא לְשִׁפְחָ אֵת הַמֶּלֶךְ ⁵⁹ וְלִהְיוֹת לוֹ טוֹבָה עַל הַטוֹב שֶׁעָשָׂה לוֹ, הֵן

ביאורים

50. קל וחומר. כשיתבונן האדם בטובות הרבות והעצומות שהבורא ית' עושה עמו תמיד לאין שיעור. 51. שום שררה ונאות. כי אין גבהות לפני ה' (ברכות י:). והרי האדם צריך לראות עצמו תמיד עומד לפני ה' יתברך. ואם מתגאה הרי מורד הוא במלכות שמים, כמו שכתוב "ה' מלך גאות לבש" וכמבואר באגרת הרמב"ן (עלי אורח). 52. ומשתדלים בעבודתו. מתאמצים בעבודת המלך לעשותה על הצד היותר טוב, במטרה לספק את רצונו של המלך. 53. יעשו מעשה המלך דבר שצריך חכמה ועצה. כלומר, אילו המלך יטיל עליהם תפקיד שיש למלאו ע"י עיון ומחשבה ויעוץ. 54. יפגו לבם מכל דבר. מכל מחשבה אחרת המטרידה אותם. 55. וישיומו כל מחשבותם וכו'. כל מחשבותם ועיונם יתרכזו בביצוע תפקידם כדי שיצא הדבר בשלימות. 56. ובכוון. ובדיוק מירבי כפי שהתכוון המלך. 57. ככל לב אשר יוכלו לעשות. בכת"י הגירסא: "ככל אשר יוכלו לעשות". 58. ואם יבוא. אדם. 59. ולהחזיק לו טובה. להודות לו על טובה שהיטיב עמו או על חסד שעשה איתו.

ארחות שער הזכירה צדיקים עיונים ארחות שער הזכירה צדיקים עיונים

⁶⁰אם יכתב לו כתב ⁶¹א' יעמוד ט. כגון בתפילה. בכת"י הגירסא: "כגון התפלה, אצלו על-פה, יחפש בלבו לשון צח ונאה לשבח בו המלך, קל-והמר שיעשה כן לפני מלך מלכי המלכים, שישים כל פונתו בעבודת השם ותפרד לעשות כהלכתה ⁶³ולפותה. והנה כל מעשה עבודת השם ותפרד נחלקו לשלשה חלקים: האחד - ⁶⁴הזבת הלב לבד. ⁶⁵אם יתעסק במחשבתו ליחד השם ותפרד, ⁶⁶יפנה לבו מכל מחשבותיו, ויהיה יחודו שלם לאלהים לבד. השני - עסק הלב והאיברים, ⁶⁷כגון בתפלה, ⁶⁸יפנה לבו מכל עסקיו ויעמוד כפונה גדולה לפני האל

ביאורים

60. אם יכתוב לו כתב. אם יכתוב בכתב דברי שבח והודיה למלך. 61. או יעמוד אצלו על-פה. יעמוד ליד המלך לשבחיו בפיו. 62. לעשות כהלכתה. את עבודת ה' עפ"י חוקיה ודקדוקיה כמתחייב על פי דין. 63. ולפיתה. לייפות את מצוות ה' ועבודתו בהידור ובויופי מעבר למה שמחוייב. 64. חובת הלב לבד. מצוות המוטלות על לב האדם בלבד, והן כל חובות הלבבות. 65. אם יתעסק וכו'. מביא דוגמא למצוה שהיא חובת הלב בלבד, והיא מצוה יחוד השי"ת, שידע האדם שה' שהנה את הכל ברצונו והמשגיח בכל העולמות - הוא אחד בלי שום שיתוף. 66. יפנה לבו מכל מחשבותיו. יסיח מדעתו כל מחשבה אודות העוה"ז וטרדותיו, ויכוון וירכו לבו ומחשבותיו באותה שעה רק לאלוקים לבדו. 67. כגון בתפלה. בכת"י הגירסא: "כגון התפלה, שצריך לנענע לשונו ושפתיו ולכוון בלבו התפלה". כלומר, שצריך להוציא המילים בשפתיו, ולכוון בלבו לפירוש המילות שמוציא מפיו. 68. יפנה לבו מכל עסקיו. יסיר מלבו כל מחשבה המטרידה אותו ומפריעה לו בכונת התפלה. 69. ויעמוד כפונה גדולה לפני האל-הגדול יתברך. וכמו שציוה רבי אליעזר לתלמידיו בין השאר (ברכות כח):

הגדול יתברך. השלישי - ⁷⁰בעשותו לולב וציצית וכיוצא באלו, ⁷¹שהם מצוות איבריו לבד, ואין עקרב הפונה כמו התפלה, ^(כ)כי עקר בשפתיו. כמו ששנינו

במסכת ברכות (לא). "ת"ר המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים", ומפרשים שם תלמידי דרבינו יונה, כלומר שיכוין לבו לאמירת המלות שידע מהו אומר, עכ"ל. ומזה שפירשו כן, משמע שפירוש המלות היא הכוונה העיקרית בתפלה. ובאמת כן כתב להדיא הסמ"ק (סי' י"א), וז"ל: איזהו עבודה שהיא בלב הוא אומר זו תפלה בכונה וכו' ומה היא הכוונה שאמרנו שיחשוב בכל תיבה פירושה". עכ"ל. [ועיין נו"ב (קמא יו"ד סי' צ"ג) שכתב: "הנה אנשי כנה"ג הם תיקנו לנו תפלות וברכות וליכא מידי דלא רמיזי בנוסח התפלה והברכה וכו' והכוונה הוא רק פירוש המלות וכל התיקונים למעלה נעשים מאליהם ע"י מעשיו". עכ"ל]. וכן מוכח ב'חובות הלבבות' (שער חשבון הנפש פ"ג) וז"ל: "ודע כי המלות תהיינה בלשון כקליפה והעיון במלות כלב [הפרי] והתפלה כגוף והעיון כרוח, וכשיתפלל המתפלל בלשונו ולבו טרוד בזולת ענין התפלה, תהיה תפלתו גוף בלא רוח וקליפה בלא לב". עכ"ל. כלומר שתפילה בלא כוונה, דהיינו פירוש המלות, הוא כגוף בלא נשמה [כלשון העקידת יצחק' (שער נ"ח דף ג)] וכמו שאדם בלי נשמה אינו אדם, כך תפלה בלי כוונה אינה תפלה! ונפסק בשו"ע (או"ח סי' צ"ח סע' א'): המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המילות שמוציא בשפתיו. וכתב המ"ב (סי' ק"א סק"ב): מה נכון מאד להמונים שילמדו פירוש המילות של כל התפלה. עכ"ל.

י. כי עיקר התפלה היא הכונה. חז"ל דרשו (תענית ב.) "לאהבה את ה'

ביאורים

"וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללים", ופירש רש"י כדי שתתפללו ביראה ובכוונה. ⁷⁰בעשותו לולב וכו'. בקיימו מצות נטילת לולב או לבישת בגד עם ציצית וכיו"ב. ⁷¹שהם מצות אבריו לבד. הם מצוות הנעשות ע"י הגוף בלבד, ללא שיתוף כוונת הלב במעשה. ⁷²ואין עיקרם הכוונה כמו התפלה. ואף לדעה הסוברת ש"מצוות צריכות כוונה"

ארחות

שער הזכירה

צדיקים

עיונים

הַתַּפְּלָה ⁷³ הִיא הַפְּנִיָּה, אֲבָל אֵלֹ
עֲקָרָם בְּאִיבָרִים בְּלֹא לֵב, אֲפֹלֹ
הָכִי קָדָם שִׁיעָשָׂה הַמִּצְוָה
⁷⁴ יִזְכֹּר לְשֵׁם מִי יַעֲשֶׂה, ^(יא) וַיַּעֲשֶׂה

אלקיעם ולעבדו בכל
לבבכם" איזו היא
עבודה שהיא בלב הוי
אומר זה תפלה. נמצא
שמהותה של תפלה
היא עבודת הלב, דהיינו
כוונה. ובאמת זה מרומז

בשמה - תפלה - כמש"כ האבודרהם (עמ' צ"ג) כי "תפלה" בגימטריא "בכונת
הלב" וגם בגי' "עבודת לב", עכ"ל. המהר"ל בבאר הגולה (באר ד' עמ' נ"ב)
כתב דנקראת "תפלה" מלשון פלל כמו שפירש רש"י (בראשית מ"ח, י"א)
שהוא לשון מחשבה, כי תפלה צריכה כוונה ומחשבה. וכתב הארחות חיים'
(מר"א הכהן מלונלי, הל' תפלה אות ל"ז) שכל תפלה שאינה בכוונה אינה
תפלה, עכ"ל. האור זרוע' (סי' ק"ב) כתב, וז"ל: צריך לדחוק עצמו כדי שיוכל
לכוין ואם אינו דוחק עצמו כדי שיוכל לכוין עבירה היא בידו ומוטב לו שלא
התפלל, עכ"ל. ובחזו"ל שער חשבון הנפש פ"ג כתב שתפלה בלא כוונה היא
כגוף בלא נשמה (וכ"כ העקידת יצחק שער נ"ח דף י"ג) והוסיף, שהכוונה
בתפילה היא העיקר, ואמירת המלים היא טפל, והצורך לבטא את התפילה
בפה הוא, מפני שלא כל אחד מסוגל לרכז את מחשבותיו לתוכן התפילה,
וכאשר האדם מבטא אותה בפיו, מחשבתו נמשכת אחר דיבורו.

יא. ויעשה בהידור מצוה עד שליש, לארדון עולמים. במסכת אבות (ב, ה)
שנינו "ולא עם הארץ חסיד". מדוע, לכאורה, נשללת מ'עם הארץ'

ביאורים

(עיין ר"ה כח:), היינו שקודם שמתחיל בעשיית המצוה יכוון שעושה זאת
לשם מצוה (ולא למטרה אחרת), אבל עצם המצוה נעשית באיברים בלבד
ללא שיתוף הלב. ⁷³ היא הכוונה. לכוון בלבד פירוש המילות שמוציא
בשפתו (תלמיד ר"י ברכות לא. וכן פסק בשו"ע או"ח סי' צ"ח סעי' א').
⁷⁴ יזכור לשם מי יעשה. שעושה את המצוה לפני מלך מלכי המלכים
הקב"ה. וכדברי המס"י (פי"ז) בענין ההזמנה וההכנה למצוות, שאל יכנס
בקיום המצוה בפתע פתאום, שאין דעתו עדיין מיושבת עליו וכו', אלא יזמין
עצמו לדבר ויכין לבו במיתון עד שיכנס בהתבוננות, ואז יתבונן מה הוא
הולך לעשות, ולפני מי הוא הולך לעשות. ⁷⁵ ויעשה בהידור מצוה. בכך

עיונים

ארחות

שער הזכירה

צדיקים

⁷⁶ בַּהֲדוּר מִצְוָה עַד שְׁלִישׁ (בבא קמא
ט, ב), לַאֲדוֹן עוֹלָמִים.

הַתַּשְׁיָעִית - שִׁיזְכֹּר, אָדָם שִׁישׁ
לוֹ אִשָּׁה שְׂאוֹהֵב
אוֹתָהּ כְּנַפְשׁוֹ, אוֹ כֵּן שֶׁהוּא אוֹהֵב
בְּכָל לֵב, ⁷⁷ הוּא טוֹרֵחַ תַּמִּיד
⁷⁸ לְהַשִּׁיג לָהֶם כָּל צָרָכָם וְלַעֲשׂוֹת

האפשרות להגיע
לדרגת 'חסיד', והרי אף
הוא מקיים מצוות?
בספר "מערכי לב"
(ח"ב, עמוד פט) מבאר:
ההבדל שבין 'עם הארץ'
ל'חסיד' הוא כהבדל
שבין עיקר מעשה
המצוה לבין 'הידור
מצוה'. תוכנו של
'הידור מצוה', הוא
תוכן אחר מאשר מעשה
המצוה. הידור מצוה

הוא הפעולה שמקומה בלב המקיימה. הידור מצוה הוא תוצאה של האהבה
שבלב כלפי המצוה, כיון שמעשה המצוה אינו מחייב יותר מאשר קיום
עיקר הדין, אבל האהבה למצוה מחייבת הידור. האמצעי היחידי שאפשר
להגיע בו לדרגה של מהדר במצוות מבואר במשנתנו: 'ולא עם-הארץ
חסיד'. אין בכוח של 'עם-הארץ' להתעלות אלא למדרגה של צדיק (שהרי
לא הפקיעה המשנה את ה'עם-הארץ' אלא מדרגה של חסיד), זה המקיים
את עיקר הדין. אבל למדרגה של חסיד, המתחסד עם קונו אי-אפשר להגיע
אלא בכוח לימוד התורה מתוך עמקות ויגיעה. וכשיש בידו כוח זה הרי זה
מחייבו לפעול יותר ויותר, יותר בעבודת הלב ויותר בהידור המצוה.

ביאורים

שמוסיף שליש במצוה מראה שהמצוות חביבות עליו, מאחר ואינו מסתפק
במה שחייב בלבד אלא מוסיף משלו. ⁷⁶ בהידור מצוה עד שליש. בעד
הידור מצוה צריך להוסיף עד שליש על הסכום שצריך להוציא במצוה
עצמה. [וע"ע לעיל שער הנדיבות בביאורים מספר 80]. ⁷⁷ הוא טורח
תמיד. אף אם זה למעלה מכוחותיו, או לא כ"כ לפי כבודו, לפי "שהאהבה
מקלקלת את השורה" (-האהבה עשויה לשבש ולשנות את הסדר הרגיל,
שמתוך חביבות הדבר משנה האדם את הרגליו ומנהגו, ועושה דברים
בעצמו אף שאין דרכו בכך). ⁷⁸ להשיג להם כל צרכם. בכת"י הגירסא:

ארחות שער הזכירה צדיקים

עיונים

כָּל רְצוֹנָם, וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה זֶה עֲבוֹר
שִׁירָא מֵהֶם אוֹ שֶׁהֵם יִיטִיבוּ עִמּוֹ
עֲבוֹר שֶׁהוּא עוֹשֶׂה רְצוֹנָם, אֶלֶּא
מֵרֵב אֲהֵבָה שֶׁהוּא חוֹשֵׁק בָּם עוֹשֶׂה.
79 קַל-וְחֶמֶר שִׁיעֲשֶׂה בֶן לִפְנֵי
הָאֵל יִתְבָּרֵךְ, (ב) שִׁיכֹנֵן כָּל מַעֲשָׂיו
80 לְשִׁמּוֹ הַגָּדוֹל לְבָדוֹ, וְלֹא
יַעֲשֶׂה הַמְצוּוֹת מֵאֲהֵבַת בְּנֵי-אָדָם

יב. שיכון כל מעשיו לשמו הגדול לבדו. כי האמת הוא שזכות היא לשמש את הקב"ה ולא מגיע על כך שכר. וכמו שהמשיל הגר"ח מוואלוז'ין בספר 'רוח חיים': משל למלך גדול אשר אם יעבור דרך עיר, ויבקש מהעומדים ברחוב תנו לי מעט מים, מיד ירוצו כל העם למלא רצונו וכל הקודם זוכה, ומי שזכה להביא יתפאר בזה תמיד שזכה למלא רצון המלך, אף שאין המלך מכירו ואינו המלך של מדינתו ואין לו דבר איתו. ואף אם מבקש המים הוא רק שוטר או מושל קטן, גם ימהר כל אחד לשמשו מפני אימתו. ואם המבקש הוא המפרנס שלו, אפילו אם יהיה הלה הפחות שבהדיוטות, גם ירוץ לעשות את רצונו. ואם שלוש הסיבות הנ"ל יהיו באיש אחד, שהוא מלך גדול וממדינתו, והוא המפרנס שלו - הלא כפל כפליים נכון להיות זהיר וזריז וירא לקיים רצונו.

והנה בהקב"ה מצויים כל שלושת הדברים גם יחד, שכן הוא יתברך שמו רם ונישא, וכבוד גדול לכבוד את 'מלך הכבוד' והוא השולט עלינו ויש בלבנו אימה מממשלתו, וכן הוא יתברך שמו זן ומפרנס ומחיה את כולם. אם כן שטות גדולה היא לעבדו מחמת שכר, שהרי על האדם לחוש כבוד גדול לעשות רצון המלך וגם בלי שכר ראוי לעבדו, וכי מפני שהקב"ה נותן גם שכר, לא יעבדוהו בלי שכר?! הרי ראוי לעבדו שלא מחמת פחד או שכר, אלא מחמת כבודו וגודלו! ומסיים: "והבן הדברים כי הוא מחמדים".

ביאורים

"להיטיב להם". 79. קל וחומר. שיש לאדם לאהוב את ה' ולעשות רצונו בלבב שלם. 80. לשמו הגדול לבדו. רק לשם ה' מפני שכך ציוה לעשות, לללא שיתוף מטרה נוספת.

ארחות

שער הזכירה

צדיקים

81 או מִירָאתָם או שִׁיקְנָה 82 לְקַבֵּל טוֹבָה, אֶלֶּא יֵשׁ לוֹ לִיחַד
כָּל מַעֲשָׂיו לְשִׁמּוֹ הַגָּדוֹל לְבָדוֹ, 83 וְלֹא יִשְׁתַּף עִמּוֹ דָּבָר
אַחֵר.

הַעֲשִׂירִית - שִׁזְכּוֹר מָה הָיוּ כָּל מַעֲשָׂיו עַד הַיּוֹם הַזֶּה.
84 אִם עָסַק בַּעֲבוֹדַת יוֹצְרוֹ, 85 צָרִיךְ שִׁיזְכּוֹר
בְּכָל יוֹם כְּמָה עָשָׂה בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ וְכְמָה מָרַד
בְּנִגְדּוֹ, וְלַעֲוֹלָם יִתֵּן לָבוֹ שִׁיעָסַק יוֹתֵר בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם
יִתְבָּרֵךְ. 86 מִמָּה שִׁיעָסַק בְּצַרְכָּיו; וְאִם לֹא עָסַק כָּל יָמָיו
בַּעֲבוֹדַת הַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, לְכָל הַפְּחוֹת מִכָּאן וְאֵילָךְ יַעֲסַק
בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ.

ביאורים

81. או מִירָאתָם. מפני שמפחד מהם (שיענישוהו או שיפסיד דבר מה מהם וכדו') אם לא יעשה המצוה. 82. לקבל טובה. מבני אדם או שכר עולם הבא. 83. ולא ישתף עמו דבר אחר. כלומר, אף כשעושה את המצוה בכוונה לשמו ית', לא ישתף עמה פניה אחרת כגון שישבחוהו בני-האדם או שיקבל שכר במעשהו, אף שכוונה זו היא משנית וטפילה לעיקר כוונתו (עיין מס"י פט"ז). 84. אם עסק בעבודת יוצרו. או יצרו הרע. (עפ"י כת"י). 85. צריך שיזכור בכל יום כמה עשה בעבודת השם"ת וכמה מרד בנגדו. בכת"י הגירסא: "וכן צריך שיזכור בכל יום, במה עשה עבודת השם יתברך, ובמה מרד בנגדו". כלומר, שיתבונן כל יום על מעשיו הרבים שעשה במשך אותו יום, כמה מהם היו עפ"י רצון ה' ונכללו בגדר עבודת ה', וכמה מהם היו בגדר מרידה בה' ח"ו כלומר עשיית עבירות או ביטול מצוותיו. 86. ממה שיעסוק בצרכיו. הגשמיים - אף המותרים עפ"י הדין כמלאכתו וצרכי גופו וכדו'. ויעשה תורתו קבע ומלאכתו עראי.

הַאֲחֵת-עֵשָׂרָה - שִׁיזְכֹּר אִיךָ הוּא זְרִיז⁸⁷ וּמִמָּהָר
בְּעֵנִינִי לְאֶסֶף הוּן,⁸⁸ וְחוּשֵׁב יוֹמָם
וְלַיְלָה, וְאִינוֹ חוּשֵׁשׁ לְאַהֲבָה אֶלָּא לְמִי שִׁיעֲזָרְהוּ לְקַבֵּץ
כֶּסֶף וְזָהָב; וְאֶפְשָׁר שֶׁתִּהְיֶה יִגִּיעָתוֹ לְרִיק, שִׁיאֲבֹד הַכֵּל,
אוֹ שֶׁמָּא יִהְיֶה⁸⁹ מְמוֹנֵנוּ לְרַעְתּוֹ, אוֹ שֶׁמָּא יָמוּת
מִהֲרָה,⁹¹ אָף עַל פִּי כֵן טוֹרֵחַ כָּל-כֶּךָ,⁹² אִם-כֵּן
⁹³מִזֶּה יַעֲשֶׂה לְנִשְׁמָתוֹ⁹⁴ הַקְּיָמָת לְעוֹלָם וָעֶד. וְעוֹד בְּמָה
אֵתָּה חֵיב לְתַקֵּן⁹⁵ עֵנִינִיךָ, וְלַהֲיוֹת זְרִיז לְזָכֹר תָּמִיד

ביאורים

87. וממהר בענייני. להוט אחרי ענייני הגשמיים. 88. וחושב יומם ולילה. כיצד להשיג עוד ועוד ממון, כי העוה"ז אין בו כדי שביעה, לעולם ירגיש האדם שהוא חסר מה ולא ידע שביעה, וכמו שאמרו חז"ל (מד"ר קהלת פ"ג) אין אדם מות וחצי תאוותו בידו, מי שיש לו מנה רוצה מאתים, מאתים רוצה ארבע מאות. ונאמר (קהלת ה, ט) "אוהב כסף לא ישבע כסף", כלומר, מי שאוהב לאסוף כסף לא ישבע ממנו, כי לעולם אין די לו במה שקבץ ורוצה להרבות עוד (מצודת דוד). 89. ממונו לרעתו. כמש"כ (קהלת ה, יב) "יש עושר שמור לבעליו לרעתו", כעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול (רש"י). שלפעמים יעלילו עליו אנשי בליעל עלילות כדי לגזול אותו הממון, ולפעמים לצדק את עצמם וזיקוהו גם בגופו (ספורנו). 90. ימות מהרה. ולא יספיק ליהנות מממונו שצבר בימי חייו. 91. אעפ"כ טורח כל כך. לאסוף ממון, למרות הספק שמא לא תהיה לו תועלת מיגיעתו. 92. אם כן וכו'. בכת"י הגירסא "ואם כן הוא טורח עבור הגוף - אם כן וכו'". כלומר, אם כ"כ טורח עבור הגוף שאינו נשאר לנצח אלא כלה לבסוף בודאי, ק"ו שעליו לטרוח עבור נשמתו הקיימת לנצח. 93. מה יעשה לנשמתו. כמה עליו לעשות ולטרוח עבור נשמתו. 94. הקיימת לעולם ועד. כי אף לאחר שנשמתו נפטרת מן העולם הזה היא נשארת וקיימת בעוה"ב, וצריך הוא לאסוף עבורה זכויות דהיינו תורה ומצוות שע"ז יהיה לה טוב בזה ובבא. 95. ענייניך. כלומר, ענייני

⁹⁶לְזִכְוֹתָם וּלְצַחְצָחָם בְּזִכְוֹת הַקְּיָמָת לְעוֹלָם וָעֶד וּלְעוֹלָמֵי
עוֹלָמִים. וְעַתָּה רְאֵה מִזֶּה חֲלוּק יִשׁ⁹⁷ בֵּין שְׁנֵי הָעוֹלָמוֹת,
וּמַעֲלַת הָאֶחָד מִן הָאֲחֵר "כִּי־תִרְוֶן הָאֹר מִן הַחֲשֶׁךְ" (קהלת
ב, יג).

הַנְּשִׁיתִים-עֵשָׂרָה - שִׁיזְכֹּר שֶׁתִּקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא רוֹאֶה
מִחֲשָׁבוֹת לְבֹו. רְאֵה אִיךָ מְקַשֵּׁט
עֲצָמוֹ וּמְנַפֵּחַ עֲצָמוֹ הַהוֹלֵךְ לְשִׁרְתָּ לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ, כְּמוֹ
שֶׁכְּתוּב: "כִּי אֵין לְבֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בְּלִבּוֹשׁ שָׂק" (אסתר
ד, ב), וְכֹאשֶׁר תִּרְאֶה⁹⁸ בְּיוֹסֵף הַצַּדִּיק עָלָיו הַשְּׁלוֹם:
"וַיִּשְׁלַח פְּרָעָה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף, וַיְרִיצֵהוּ מִן הַבּוֹר, וַיַּגְלֵחַ
וַיַּחֲלֵף שְׂמֻלְתּוֹ וַיָּבֵא אֶל פְּרָעָה" (בראשית מא, יד). וְהִנֵּה
רְאֵה⁹⁹ שֶׁאֵין תִּכְשִׁיט הָעוֹמֵד לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ¹⁰⁰ לְעוֹלָם כְּמוֹ
זֶה שֶׁעוֹמֵד לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ שְׂעָה אַחַת, אִם-כֵּן אֲנַחְנוּ

ביאורים

נשמתך, מעשיך ומידותיך. 96. לזכותם ולצחצחם [בכת"י הגירסא: לזכותה ולצחצחה] בזכות הקיימת לעולם וכו'. כלומר, לזכות ולצחצח את הנשמה ע"י עשיית מצוות השי"ת, שהם הזכויות העומדות והקיימות לנצח. 97. בין שני העולמות. בין העולם הזה החולף לבין העולם הבא הקיים לנצח ומעלתו על העולם הזה כמעלת האור מן החושך. 98. ביוסף הצדיק ע"ה. שהיה אסור בבית האסורים, וכאשר פרעה נזקק לו נאמר וישלח וגו'. 99. שאין תכשיט. שאינו מתקשט. 100. לעולם. שהוא מתקשט בבגדים מפוארים ומיוחדים יותר מזה העומד לפני המלך רק לפרקים.

ארחות שער הזכירה צדיקים

הַעֲוֹמְדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים
לְעוֹלָם, כִּי הוּא רוֹאֶה מַחְשְׁבוֹת
לִפְנֵי בִּסְתֵר וּבִגְלוּי, וְאֵין מָנוֹס
מִמֶּנּוּ, כִּי בְּכָל מְקוֹם הוּא, ¹⁰¹שִׁישׁ
לָנוּ לְחֹשֶׁב תְּמִיד בְּגִדְלָתוֹ וּלְחֹסְכִים
בְּלִפְנֵי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְהַתְקַשֵּׁט
בְּמַחְשְׁבוֹתֵינוּ לְפָנָיו.

הַשְּׁלֵשׁ-עֶשְׂרֵה - שִׁזְכֹּר אֲשֶׁר
¹⁰²חֲכָמָתוֹ יוֹתֵר

יג. קל וחומר שעושה כן לפני ה' יתעלה. אמרו חז"ל (אבות ג, ז): "תן לו משלו, שאתה ושלך שלו, וכן בדוד הוא אומר (דבה"א כט, יד) 'כי ממך הכל ומידך נתנו לך'". כלומר, תן להקב"ה ממה שנתן לך, ותוציא ממנו כדבר מצוה ולצדקה, ואל תמנע בחפצי שמים בגופך ובנכסיו. ואל תהיה עינך צרה בכך, שגם גופך וגם ממוןך ¹⁰³וְיֵשׁ לוֹ מָמוֹן, וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה טוֹבָה עִם מָמוֹנוֹ ¹⁰⁴כִּפִּי עֲשָׂרוֹ. וְיִחְשַׁב: מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר אִם יָבוֹא אֵלָיו אָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ "הֵא לִךְ מֵאָה זְהוּבִים עַל-מִנְתַּן שְׁתֵּתֶן לְאוֹהֲבֵי עֲשָׂרָה זְהוּבִים", שְׁלֹא יַעֲשֶׂה? ¹⁰⁵קַל-וְחֹמֶר שְׁעוֹשֶׂה כֵּן לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְעַלֶּה. וְאֵל תֹּאמַר: ¹⁰⁶אֵלֹהֵי הַנֶּעֱתִי לְעֹשֶׂר כֶּךָ וְכָךְ, אוֹ אֵלֹהֵי יַדְעִתִּי

ביאורים

101. שיש לנו לחשוב וכו'. בכת"י הגירסא: כל שכן שיש לנו לחשוב.
102. חכמתו. לימוד תורתו. 103. ויש לו ממון. כלומר, או מי שיש לו ממון רב. 104. כפי עשרו. כלומר, אף שנותן צדקה, מ"מ אינו נותן כפי עשרו.
105. ק"ו שעושה כן לפני ה' יתעלה. שיתן מעשר מנכסיו לצדקה, כי הרי כל מה שיש לאדם בא לו מנת ה' יתברך והוא צוה עליו לתת עשירית מרווחיו לצדקה, וכיצד ימרה אדם את פי ה' אחר שקיבל ממנו פי כמה וכמה. 106. אילו

עיונים ארחות שער הזכירה צדיקים

הם שלו, אלא שהם נתונים אצלך לפיקדון. וכן בדוד הוא אומר בשעה שסיים לקבץ כסף וזהב מבני ישראל לבנין בית המקדש, הודה להקב"ה על כל הנדבה, ואמר 'כי ממך...' - כל מה שהיה להם היה ממך, וחזרו ונתנו לך משלך לצורך ביתך.

וכן דרשו חז"ל (ויק"ר כו, ב) עה"פ (איוב מא, ג) 'מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא'. מי עשה לי מעקה עד שלא נתתי לו גג, מי עשה לי מזווה עד שלא נתתי לו בית, מי עשה לי

ארחות שער הזכירה צדיקים

לְמוֹד יוֹתֵר מִמֶּה שְׁאֵנִי יוֹדֵעַ, הֵייתִי עוֹשֶׂה מִה שְׁאֵנִי חַיֵּב מִן הָעֲבוּדָה - כִּי כָל זֶה הֶבֶל גָּדוֹל מִי שְׁאוּמֵר כָּךְ, כִּי ¹⁰⁷כֶּךָ דְּחִיתִי יָצַר הָרַע; אֲלֵא כָל אָדָם יַעֲשֶׂה מִיד כִּפִּי חֲכָמָתוֹ וְעֲשָׂרוֹ לְמַה שֶּׁהוּא עֹתָה. וְאִם יִהְיֶה לוֹ יוֹתֵר - יַעֲשֶׂה יוֹתֵר.

הָאַרְבַּע-עֶשְׂרֵה - שִׁזְכֹּר
הָאָדָם

¹⁰⁸שְׂמִסְבִּיר פָּנָיו לְחִבְרוֹ אֵיךְ לָבוֹ ¹⁰⁹נוֹטָה אֵלָיו לְאַהֵב אוֹתוֹ, כְּדִכְתִּיב: ¹¹⁰"כִּמִּים הַפָּנִים לְפָנִים

סוכה עד שלא נתתי לו מקום, מי עשה לי לולב עד שלא נתתי לו דמים, וכו'. כלומר, שכל המצוות שאדם עושה ממנו הם ממה שהקב"ה נתן לו.

וכתב המדרש שמואל בשם רבי יצחק קארו, שהמליץ על זה את הפסוק (דניאל ט, ז) 'לך ה' הצדקה', שהצדקה שאנו נותנים, שלך היא.

ביאורים

- הגעתי לעושר כך וכך. בכת"י הגירסא: "אילו הגעתי לעושר הייתי עושה כך וכך. 107. כך דחיית יצה"ר. בטענות אלו דוחה היצה"ר את האדם מלקיים את המוטל עליו. 108. שמשביר פניו לחברו. מאיר פנים לחברו. 109. נוטה. נמשך. 110. כמים הפנים לפנים. כמו המים, שאם האדם מסתכל בהם הוא

ארחות שער הזכירה צדיקים עיונים

¹¹¹ כִּן לֵב הָאָדָם לְאָדָם" (משלי כו, יט). ¹¹² כָּל-שֹׁכֵן אִם רוֹאֶה מֶלֶךְ שֶׁמִּקְבְּלוֹ בְּסֶכֶר פָּנִים יָפוֹת וּמִרְאֶה לֹא שֶׁהוּא אוֹהֵבוֹ, כְּמֹה יֵאָהֲבֵנוּ, כְּמֹה יִכְבְּדֵנוּ וְיִבְנֵנוּ לְפָנָיו, ¹¹³ וְכְמֹה יִשְׁתַּבְּחוּ וְיִתְהַלְלוּ בָּזָה. קָל-וְחֶמֶר לְהַבּוֹרָא יִתְבָּרֵךְ, ¹¹⁴ שֶׁהוֹדִיעֵנוּ שֶׁהוּא אוֹהֵב אוֹתָנוּ, ^(ד') וְהִבְטִיחֵנוּ לְאֹהֵב אוֹתָנוּ ¹¹⁵ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, כְּמֹה שֶׁנֶּאֱמָר: ¹¹⁶ "וְאֵף גַּם זֹאת בְּהִיוֹתָם יִתְבָּרֵךְ לֵאבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר וּבְיִשְׂרָאֵל. וְכָל מֶה שֶׁאֵרֶךְ הַגְלוּת יוֹתֵר נִתְאֲמַת הֵנִס יוֹתֵר וְנוֹדַע מַעֲשֵׂה תִקְפוֹ וּגְבוּרָתוֹ". (סידור בית יעקב). (וע"ע ב'משך חכמה' דברים כו, מד).

ביאורים

רואה בהם את הפנים שלו, אם פניו שמחות הוא רואה בהם פנים שמחות, ואם פניו עצובות הוא רואה בהם פנים עצובות. (רש"י ומצודת דוד). 111. כִּן לֵב הָאָדָם לְאָדָם. אם לבו אוהב את חבירו, גם חבירו אוהב אותו, ואם לבו שונא את חבירו, גם חבירו שונא אותו. (כנ"ל). 112. כָּל שֹׁכֵן אִם רוֹאֶה מֶלֶךְ שֶׁמִּקְבְּלוֹ בְּסֶכֶר פָּנִים יָפוֹת. כי המלך ודאי שאינו צריך אותו ועושה זאת מתוך שבאמת אוהבו (עלי אורח). 113. וכמה ישתבחו ויתהללו בזה. בכת"י הגירסא: "וכמה ישבחו ויהללו בזה". 114. שהודיענו שהוא אוהב אותנו. כמו שאמר (דברים ז, ז): "לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם - כי מאהבת ה' אתכם". [חשק ה' בכם] - שנקשר עמכם בקשר אמיץ שלא יפרד מכם לעולם. רמב"ן. ובמלאכי (א, ב) נאמר: "אהבתי אתכם אמר ה'...". 115. בְּכָל דּוֹר וָדוֹר. אף בהיותנו בגלות מחמת חטאינו. 116. וְאֵף גַּם זֹאת בְּהִיוֹתָם עוֹשֶׂה

ארחות שער הזכירה צדיקים עיונים

טו. שאנו חייבים לאהוב להבוא יתברך בכל לב. "ואהבת את ה' אלקיך" (דברים ו, ה). כיצד זה ציוותה התורה לאהוב את ה' והרי לא יתכן לצוות לאהוב על ידי כפייה? ברם קודם קריאת שמע חותמים אנו בברכה: "הבוחר בעמו ישראל באהבה". ואם השי"ת אוהב אותנו, בהכרח עלינו לאהוב אותו, שהרי 'כמים הפנים לפנים כן לב האדם'... (בשם רבי עקיבא איגר זצ"ל).

ביאורים

עמהם זאת הפורענות אשר אמרתי, שהם ימקו בעוונם בהיותם בארץ אוביהם, עם כל זה לא אמאסם לכלותם ולהפר בריתי אשר איתם (רש"י).

ארגון "ארחות יושר"

נוסד בהכוונתו של מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, על מנת להנחיל את לימוד המוסר בצורה יסודית ובאופן עקבי בקרב כל חלקי העם.

כדי להגשים מטרה זו מקיים הארגון פעילות מגוונת בנושא זה, ובראשה - הפצת הלימוד בחוברות "ארחות המוסר" בשיעורי תורה ברחבי הארץ, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי חינוך לבנות.

לפניכם סקירה קצרה על פעולות הארגון:

בית מדרש גבוה "אורחות יושר" מאגד בתוכו קבוצ נבחר של מגידי שיעורים, אשר להם נסיון רב של שנים במסירת שיעורים בבקאות ובעיון, בהלכה ובמוסר, בהסברה בהירה וקולחת. בביהמ"ד עוסקים הרבנים שליט"א בהכנת השיעורים הנאמרים על ידם, הן בדף היומי והן בסוגיות עיוניות והלכתיות.

בית מדרש גבוה למגידי שיעורים

סדרי מוסר בכוללי האברכים

הוקמה על ידינו מסגרת ללימוד חוברות "ארחות המוסר" בכוללי האברכים, לאחר סדרי הלימוד הקבועים, על מנת להטמיע את חשיבות העיסוק בספרי מוסר באופן מיוחד לעמלי תורה, בבחינת "ראשית חכמה יראת ה'", לחיזוק ביראת שמים ובתיקון המעשים והמידות כיאה לגיון של מלך.

64
כוללים

"כה תאמר לבית יעקב". לזכרה הדגול של הרבנית מרת בת שבע קניבסקי ע"ה, אשר נתפרסמה ביראתה, בצדקתה ובמעשיה המופלאים, הקמנו מסלול מיוחד לבנות ישראל, בבתי הספר, בסמינרים ובשיעורים לנשים. לימוד מתוך חוברות "ארחות המוסר" נעשה הן במסגרת הלימודים בבתי הספר והן בפעילויות שונות, וכן בחוגים לנשים, תוך שימת דגש על נושאים כמו: אהבת תורה, יראת שמים, צניעות ומידות טובות.

"מדרשת בת-שבע"

מכון "ארחות המוסר"

צוות תלמידי חכמים מופלגים, אשר ניהונו בידע רב ומעמיק בספרות התורנית הענפה, שוקד על הוצאה לאור של ספרי מוסר בעריכה חדשה ומאירת עיניים, מבוארים בטוב טעם, ומעוטרים ב"עיונים" מתוך דברי רבותינו - ראשונים ואחרונים. החומר מוגש בצורת חוברות חדשיות עם חלוקה יומית, המופצות בכעשרים אלף עותקים, בשיעורי תורה, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי הכנסת.

מנן שליט"א בכנס סיום ספר "ארחות יושר"

206
שיעורים

שיעורי תורה ברחבי הארץ

זכינו בס"ד להקים שיעורי תורה, ולשלב בשיעורי תורה הקיימים בכל רחבי הארץ את לימוד המוסר, כאשר בסוף כל שיעור לומדים בצוותא קטע יומי אחד מתוך חוברות "ארחות המוסר". מעבר למעלת הקביעות אשר בגינה לא יעבור יום בלי לימוד מוסר, ובנוסף על רכישת ידע מקיף בספרים קדושים אלו, קיים גם "כח הציבור" באשר לומדים אלפי יהודים, גדולים וקטנים, בכל יום את אותו הקטע. הרבנים שליט"א מקבלים מילגה חדשית המהווה תמריץ ועידוד, ומדווחים במשוב בסוף החודש על רציפות הלימוד ועקביותו.

חוברות "ארחות המוסר" ללימוד מוסר יומי

עד עתה יצאו לאור:

י"א חוברות של ספר "ארחות ישר"
י' חוברות מספר "ארחות צדיקים"

104
ת"ת

שיעורי מוסר בתלמודי התורה

חיזוק המוסר בהיכלי הישיבות

"סדר מוסר" הנהוג בישיבות מקדמת דנא, קיבל חיזוק רב ומשמעותי מאז יצאו לאור חוברות אלו. רבים רבים בחורי החמד אשר קובעים בהן את לימודם בסדר מוסר בהשתקקות ובהתלהבות, בהיותם עבדים מושב רוח מרענן בתוכן ובצורה, קנקן חדש מלא ישן. מחזה מרנן לב לדאות בני עליה יקרים מפז אשר נושאים באמתחתם חוברות אלו גם מחוץ לכתלי הישיבה, והוגים בהם בלכתם בדרך, בנסיעה באוטובוס, בהמתנה במקומות שונים ובכל עת ומצוא.

77
ישיבות

